

TÜRKÇE'NİN TARİHİ DÖNEMLERİNDE ÖLÜM KAVRAMININ İFADESİ

Yıldız KOCASAVAŞ

Dünyanın en zengin dillerinden biri olan dilimiz, yazılı edebiyat ürünleriyle de çok eskilere (VI.-VII. asırlar) kadar götürülmektedir. Bu ürünlerde Türk düşünüş ve ifadesinin çeşitliliği ve zenginliğini ortaya koyabilmek için, Türkçe'nin tarihî metinlerinde ölüm kavramının nasıl ve ne tür kelimelerle karşılandığını, hangi kelime ve kelime gruplarından ne ölçüde faydalanılarak benzerliklerin kurulduğunu taranılan mahdut sayıdaki kaynaklara dayalı olarak ortaya koymaya çalışacağız.

İnsanoğlu, çevresinde meydana gelen olaylara kayıtsız kalamaz, etkilenir. Bu çeşit olaylardan biri de "ölüm" olayıdır. Bu kavramın ifadesi zaman ve mekâna göre yani devirler ve lehçelere göre ya değişik kelimelerle ifade edilmiştir, ya da özel söyleyişlerle farklılıklar göstermiştir. En eski örneklerden biri olan Alp Er Toñga sagusunda ölüm olayı ve ardından duyulan acı ne de güzel aktarılmıştır:

Alp Er Toñga öldi mü? /Isız ajun kaldı mu? /Ödhlek öçin aldı mu? /Emdi yürek yırtılır (DLT. I, 41/14-15). "Alp Er Tonga öldü mü? Kötü dünya kaldı mı? Felek öcünü aldı mı? Şimdi yürek yırtılır."

1- Ölüm kavramının *öl-* fiili ve türemiş şekilleriyle ifadesi

Ölüm kavramı, Eski Türkçe döneminden beri kullanıla gelen *öl-* fiili ve onun türemiş şekilleriyle ifade edilmiştir. Clauson, yüksek seviyedeki insanlar için *öl-* fiili yerine *uç-* fiilinin kullanıldığını belirtir (EDPT., 125).

1. 1. **öl-** : ölmek; bk. Radloff, *Wb.* I, 1243: *öl-* "ölmek"; Räsänen, *Wb.* I, 371: *öl-* "ölmek"; *E. Fazılov* II, 190: *öl-* "ölmek"; *Abû Hayyân*, 65: *öldi* "öldü"

süçig: s(a)biña: y(e)mş(a)k: (a)gısıña: (a)rtur(u)p: üküş: türük: bod(u)n: ölt(ü)g: (O.I, G.6). "(Çin halkının) tatlı sözlerine (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına kanıp, (ey) Türk halkı, çok sayıda öldün!" *iç(i)kdük üç(ü)n: t(e)ñri: öl t(e)m(i)ş (e)r(i)ñç (T. I, B.3):* "(Türk halkı yeniden) bağımlı olduğu için Tanrı "öl" demiş olmalı." *////a ölüp bardı (TT. II B/17).* "////a ölüp gitti." *ol ölüp yme çambudivip yirtinçü-te tokgay (U. II, 28/7)....* "o ölüp yine kâinata doğacak" *olar barça ölgey-ler tip ançak(a)ya öglentürgeli üçün bir ulug söğüt üze agtı-nıp (AY., 601/22-23)...* "...onlar hepsi ölecekler deyip azıcık aklını başına toplamak için büyük bir söğüt ağacı üzerine çıkıp..." *bilig bildi boldı eren belgü-lüg / biligsiz tirigle yitük körgülüg / biliglig er öldi atı ölmedi / biligsiz tirig er-ken atı ölüg (AH., 95).* "İnsan bilgisi ile tanınır; bilgisiz, hayatta iken, kaybolmuş sayılır; bilgili adam ölür, (fakat) adı kalır, bilgisiz, sağ iken, adı ölüdür." *im bilse er ölmes (DLT. I, 38/19).* "Belgeyi bilen adam ölmez." *toguglı ölüp kör kalır belgü söz / sözüñg edgü sözle özüñg ölgüsüz (KB., 180).* "Bak, doğan ölür; ondan, eser olarak, söz kalır; sözünü iyi söyle, ölümsüz olursun." *anınğ canı tengri allında köpten öldi (KLS., 119).* "Onun canı Tanrı önünde çoktan öldü." *(eger) kittiñg yittiñg ve eger kaldıñg öldüñg (Sarâyî, GT., 111/3).* ...yâ tonını bırakdı küneşke (2) *ölsün tip yâ tonını yüwse ölsün tip zâmir bolur (İM., 356a/2).* ...men atam 'Abdu'l-Muttalib dîni üze *öler-men* tedi erse (NF., 6/5),... *öler hâlga keldi er, ölümge yakın kılındı er, öldi er (ME., 131/4).* *ölür* ve *öler* "ölür" demektir "mürde olur" ma'nâsına ki Ferhâd u Şîrîn'de Şîrîn Ferhâd tabutı üzerinde kendüyi öldürmek diledügi mahalde kelür beyt: *eger çî bar idim Bânûga yatlık / öler demde uyatlık min uyatlık (Abuşka, 117).* ni 'aceb ger bil-mesem hâlımnu bu gamdın ki yâr / *ölgeli* yittim gam-ı 'ışkıda hâlım bilmedi (Nevâyî, Nevâdir, TR, 534a). ni *bolgay erdi mihri bile ölgüçilerini / lutf itiben ol ay birer kılşa nezâret (Lutfi, Dîvân, BN, 7b).* Dedim ey gül, kıl vefâ tutmuş *beneşe gülşenin / Hışmile baktı eyitti ölmeğın gelmiş senin (TS., II, 748).* ...'âşıklar ma'şûklarunñ depelenmişidür, *ölmişden* hod âvâz gelmez (Manyâs, GT., 3a/6).

öl- fiilinin başlıca genişlemiş şekilleri şunlardır:

1. 2. **öldür--öltür-** (<öl-dür--öl-tür-) "öldürmek"; bk. *EDPT.*, 133-134: *öldür-/öltür-* "öldür-"; Räsänen, *Wb.* I, 371: *öltür-* "öldürmek"; *İbni Mühennâ*, 55: *öldür-* "ölümünü mucip olmak"; *E. Fazılov* II, 190: *öldür-* "öldürmek"

ol ogrını öldürdi (DLT. I, 224/20). "O, hırsız öldürdü." *uvutka bolup korklık alplik kılur /öğünçke bolup er özin öldürür (KB., 2292).* "Korkak kimse

dahi haysiyetini korumak için kahramanlık gösterir; öğülmesi için insan kendisini ölüme atar." *taş-bile taşlap öldürdiler* (KLS., 34). "Taşlayıp öldürdüler." *sultân buyurdi kim barçasın öldürüñg* (Sarâyî, GT., 24/11). *av-nuñg kolı butı, öldürmegü yer* (ME., 63/4). *Çikme 'âşıklarnı öldürmek için tîg-ı sitem / Tâ yene gavgâ-yı deşt-i Kerbelâ kozgalmasun* (Emîrî, Dîvân, İÜ, 266a). *Eger beni Cercis'leyin yetmiş kez öldürür isen / Dönem girü sana varam zirâ ki ârum yok-durur* (Yunus, 31/4).

Ilannı basıp yançtı dağın öltürdi (KLS., 56) "Yılanı basıp ezdi ve öldürdü." ...*takı kimni kim öltürür sen bizden, öltürgil anı î mân öze* (İM., 240a/3). *öltür anı kim ol yürüp dâyim san'atı kim yoluksa soymak-tur* (Sarâyî, GT., 25/8). *öltürdi* (Abû Hayyân, 65) "öldürdü" *Körmediñg-mü, oğlum 'Atabanı kargap öltürdi tedi erse, Abû Leheb ayıttı* (NF., 16/10): *Ger öltürür habîb murâdınga yitmeyin / İstey disem hayât Mesîhâ devâsıdın* (Nevâyî, Fevâid, TR, 638a). *öltürgenige "öldürdüğüne" demekdir ki Mecnûn u Leylî'de gülistânda Leylî vâsfında kelür ki beyt: Öltürgenige özi yiben gam / Yıglap tutar irdi beyle mâtem* (Abuşka, 117).

1. 3. öldürgen (<öl-dür-gen) "(Tanrı adlarından) öldüren"; bk. *İbni Mühennâ*, 55: *öldürgen* "(Tanrı adlarından) öldüren".

1. 4. öldürücü (<öl-dür-ücü) "öldürücü, öldürecek şekilde": *Bu 'ışk ki sâkîsi harîf öldürücüdür / Sâfî baña içürdi vü ayruhlara dürdi* (SN., 1804).

1. 5. öldürül-~öltürül- (<öl-dür-ü-l-~öl-tür-ü-l-) "öldürülmek"; bk. *E. Fazılov II*, 191: *öldürül-* "öldürülmek"; *KLS.*, 151: *öltürül-* "öldürülmek": *ol küç birle öldürülmüş kişi, ol zulum birle öltürülmüş kişi* (ME., 209/3). ...*meger kim bilingey kim ol öltürüldi temür birle küçlik birle* (İM., 243b/2).

1. 6. öldürünül- (<öl-dür-ü-n-ü-l-) "öldürülmek": ...*bile oynayan oğ-lancıklar seğirdişip anasına yâni dayesine geldiler eyittiler, Muhammed öldürünüldü dediler* (TS. II, 748).

1. 7. öldürüş-~öltürüş- (<öl-dür-ü-ş-~öl-tür-ü-ş-) "birbirini öldürmek, savaşmak": ...*öldürüşti anıñg birle* (ME., 109/7),... ...*sen oş munuñg içinde iy muhâlf Teñri Te'âlâ buyurdi mu öltürüşmek birle mü'minler birle yâ kâfirler birle mü* (İM., 69a/4)? *Didim Bâyezîd susuzluğu bir evr'adın öltürüşti, sîrâblıgdın dem urdı, idrâkiniñg kûzesi anıñg bile toldı* (Nesâyim, TR, 134a).

1. 8. ölek~ölük (<öl-ek~öl-ü-k) "ölüm, vefat"; bk. *Radloff, Wb. I*, 1246: *ölek* (Uyg.) ~*ölük* "ölüm, vefat".

1. 9. öleş (<öl-eş) "ölü": *Uğraş yerinde müslüman öleşi komadılar* (TS. I, 563).

1. 10. **ölet** (<öl-e-t) "1- salgın hâlindeki ölüm, kıran, katliam; 2- cansız, camit nesne; bk. Radloff, *Wb.* I, 1247: *ölet* "salgın"; *İbni Mühennâ*, 55: *ölet* "cansız, camit nesne":

Kelimé, *öl-* fiili, *-a/-e-* fiilden fiil yapma eki ve *-t* fiilden isim yapma ekinden müteşekkildir. *-a/-e-* ekinin fonksiyonu devamlılıktır. Katliam, kıran manası buradan geliyor. Meselâ; *tık~tık-a-* gibi. Eğer hareket devamlı olursa *tık-* fiilinin kullanılması şeklinde. Bunun paraleli olan bir ek daha var: *-u/-ü-* (*sür~sürü-* gibi).

Taşkarı ilge ganîmet tüşti / İçkeri ilge ölet yapuştı (*Şeybânî-nâme*, V, 41a). *Kaçan zina ve fahişe zahir olsa ölet ola* (TS. I, 563).

1. 11. **ölez-** (<?) "solgun"): *Velhasıl bunların ömrü çırağı ölezimiş* (TS. III, 558).

1. 12. **ölgén~ölken~ölen** (<öl-gen~öl-ken) "ölen"; bk. *Abuşka*, 114: *ölken* "ölen" demektir, mürde olan ma'nâsına": *...ol ölgenniñ diyeti üçünçike vâcib bolur* (NF., 189/6);... *Ölene bak gözün aç dökülür sakal u saç / İlan çıyan gelür aç yiyüp içüp sir gider* (Yunus, 21/2).

1. 13. **ölgülüg** (<öl-gü+lüg) "1-ölme 2-ölümlü, ölüm hâlinde olan": *supiratisdit tngr urı-sı-ning yitinc künte ölgülüg öd-i erür* (U. II, 28/7). "Supiratisdit (?) tanrı oğlunun yedinci günde ölme vaktidir". *ajunug neçe tirse öz ölgülüg / iki böz tegir ol sañga belgülüg* (KB., 3616). "Dünyayı ne kadar toplarsan topla, senin bundan muhakkak olarak beraber götüreceğin ancak iki bez parçasıdır."

1. 14. **ölgülük** (<öl-gü+lük) "1- ölme" 2- ölüm hâlinde olan, can çekişen, ölüm derecesinde hasta olan"; bk. Radloff, *Wb.* I, 1255: *ölgülük* (Uyg.) (<ölgü+lük) "ölme"; *EUTS.*, 100: *ölgülük* "ölüm hâlinde olan, can çekişen, ölüm derecesinde hasta olan".

1. 15. **ölgüsüs~ölgüsüz** (<öl-gü+süs~öl-gü+süz) "ölümsüz"; bk. Radloff, *Wb.* I, 1255: *ölgüsüs* (Uyg.) "ölümsüz"; *EDPT.*,144: *ölgüsüz* "ölümsüz": *toguglı ölüir kör kalır belgü söz / sözüñg edgü sözle özüñg ölgüsüz* (KB., 180). "Bak, doğan ölüir; ondan, eser olarak, söz kalır; sözünü iyi söyle, ölümsüz olursun."

1. 16. **öli** (<öl-i-g) "ölü, ölmüş olan" krş. **öli, ölüg** : *bir kez tirilip öli ivine kilse* (Sarâyî, *GT.*, 187/1)... *...öli tirgüzmek Teñgri işi turur* (İM., 35b/7),...

1. 17. **ölmak~ölmek** (<öl-mak~öl-mek) "ölmek, ölme": *İşk ara 'âşıkga ölmakdın ne gamdur ey Emîr / Her kaçan yâdıga tüşti la'l-ı handân taptı cân* (Emîrî, *Dîvân*, İÜ, 265b).

togmak öçser amrısar karımak ölmek öçer amrılır (U. II, 13/7). "Doğmak sönse, sâkinleşse ihtiyarlamak, ölmek söner, sâkinleşir." *Ne gelmeğün gelmek-durur ne gülmeğün gülmek-durur / Son menzilün ölmek-durur tuymadunsa ışkdan eser* (Yunus, 16/6).

1. 18. **ölmaklıg** (<öl-mak+lıg) "ölmek, ölme": *Derd-i hecriñg mañga ölmaklıgıñı düşvâr eyledi / Urmadıñg bir tıg bu müşkilni âsân itmediñg* (Emîrî, Dîvân, İÜ, 237b).

1. 19. **ölme** (<öl-me) "ölme"; bk. Radloff, *Wb.* I, 1259: *ölme* (Çağ.) "ölme".

1. 20. **ölmek** (<öl-mek) "yaşamaz olmak, ölmek"; *EUTS.*, 100: *ölmek* "ölmek"; *İbni Mühennâ*, 55: *ölmek* "yaşamaz olmak": *tilek arzun ermez meniñg ölmekim / bu kün bolmuş ermez kelip barmakım* (KB., 1095). "Benim ölümüm kendi isteğim ile değildir, gelip-gitme bugün olan birşey değildir." *şehîd-lik, tanuk-luk yâ zulum birle ölmek* (ME., 209/4). *Beyle ölmek âdemîga birse dest / Âdem irmes cânga bolsa pây-best* (Nevâyî, *Lisânu't-tayr*, TR, 43b).

1. 21. **ölmekçe** (<öl-mek+çe) "ölümcük, ölüm gibi": *Cânga bir köy-mekçedür her kimge pervâ kılmagı / Yana yüz ölmekçe kim katlınga pervâ ey-lemes* (Nevâyî, *Nevâdir*, TR, 501b).

1. 22. **ölmeklig** "ölümlü, fâni" (<öl-mek+lig); bk. *EUTS.*, 100: *ölmeklig* "ölümlü, fâni" krş. *ölmeklik*, *ölüglig*, *ölümlü*, *ölümlih*, *ölümlü*, *ölümlüg*, *ölümlüh*, *ölümlük*.

1. 23. **ölmeklik** (<öl-mek+lik) "ölmek, ölme"; bk. *E. Fazılov* II, 191: *ölmeklik* "ölmek": *Fenâ deyride sâyillikni sultânlıgıñın artuk tut / Ki ölmeklik-de tiñgdürler eger sâyil ü ger sultân* (Nevâyî, *Fevâid*, TR, 633b).

1. 24. **ölmeksiz** (<öl-mek+siz) "ölümü bulunmayan" krş. *ölmesiz*, *ölügsüz*, *ölümsüz*: *Virevüz dirlik ölmeksiz kılıcak biz seni ihyâ* (TS. IV, 624).

1. 25. **ölmesiz** (<öl-me+siz) "ölümsüz; ölmeksizin" krş. *ölmeksiz*, *ölüg-süz*, *ölümsüz*: *Varuben ölmesiz dirlik bulasın / O bâki şah ile bâki kalasın* (TS. II, 749). *Zi-inâyet padişahıñdan bir kula / Kim cihânda ölmesiz dirlik bula* (TS. I, 563).

1. 26. **ölmeslik** (<öl-mes+lik) "ölümsüzlük, ölmezlik": *Gamdın ölmeslikke bâ'isdür muhâl endîşe kim / Vasl ümîdi birle özni şâd kılmakdır işim* (Nevâyî, *Nevâdir*, TR, 515a).

1. 27. **ölmüş** (<öl-müş) "vefat etme, ölme; ölüm"; bk. *İbni Mühennâ*, 55: *ölmüş* "vefat etmiş, ölü": *ölmüşün gözle-* "ölümünü istemek, ölmesini bek-

lemek": Er-rakuu [Ar.]...*Ve dahi şol avrattır ki erinin ölmüşün gözleye ve öle, mirasın yemek için* (TS. II, 749).

1. 28. **ölse-** (<öl-ü-g+se~öl-se-) "ölmek istemek" krş. **ölügse-:** *ol er ölsedi* (DLT. I, 278/16). "O adam ölmek istedi." Hak. *ol er ölse:di:* (EDPT., 152). "O adam ölmeye karar verdi, ölmek istedi."

1. 29. **öltürgülük** (<öl-tür-gü+lük) "öldürülecek, öldürülmesi gerekli": *Ger min öltürgülük min öltürgil / Yok ise sürgülük isem sürgil* (Babur, *Dîvân, İÜ.*, 49a).

1. 30. **öltürmeklik** (<öl-tür-mek+lik) "öldürme, öldürüş ": *Ki öltürmeklik anı bî-cihetdür/Cunûnga bend ü zindân maslahatdur* (Nevâyî, *Ferhâd u Şîrîn, SF.*, 88b).

1. 31. **öltürt-** (<öl-tür-t-) "öldürtmek": *Katl hükmi eylese öltürtüben 'uşşâkını / 'İşk ara çün kim min ekmel min takaddüm eylerem* (Nevâyî, *Garâib, TR.*, 458a).

1. 32. **ölü** (<öl-ü-g) "ölü, ölmüş olan" krş. **öli, ölüg, ölüük** : *ve-lîkin bir ölü-ni miñg kim-irse tîrgize bilmes* (Sarâyî, *GT.*, 338/6). *Ve eger çıksa yumurtkadan ölüg bala anıñg öze vâcib bolur ölü balanıñg kıymeti tîrig hâletinde* (İM., 354a/1). *tirilerni ölülerni yargulama* (KLS., 151) "ölüleri ve dirileri yargılamak için mahkeme kurma" **ölü** "ölü" (<öl+ü) (Radloff, *Wb.* I, 1249) **ölü** (Teleüt, Kırgız, Kuman) "ölü" (Radloff, *Wb.* I, 1249) **ölü** (~öli) "ölü" (E. Fazılov II, 191)

1. 33. **ölüg** (<öl-ü-g) "ölü, ölmüş olan" krş. **öli, ölü, ölüük** : Clauson, *üli, ülik* şekillerinin de olduğunu ve önceki dönemlerde *ölüg* ve *ölüük* şeklinde imlâ edildiğini belirtir (EDPT., 142).

öl(ü)gi: *yurtda: yolta: y(a)tu k(a)lt(a)çtı: (e)rt(i)g(i)z* (O. I, K.9): "Ölenler (de) yazıda yabanda yata kalacak idiniz." **ölügi tîrîgi neteg ol** (AY., 635/11).. "Ölüsü dirisi nasıldır..." *bu kudret idisi ulug bir bayat / ölüglerni tîrgüzmek asan aña* (AH., 20) "O kudret sahibi büyük bir Tanrı'dır; ölüleri diriltmek onun için kolay bir iştir." **ölüg yüzi tumlug** (DLT. I, 463/21) "Ölü yüzü soğuk" *kişi emgek ıdsa saña belgülg / unutma ol emgekni bolma ölüg* (KB., 1595). "Sana bir kimsenin gerçekten emeği geçmiş ise, bu emeği unutma ve ona karşı ölü gibi hareketsiz kalma. "Onunçı: namâz kılmak **ölüg öze** (İM., 87a/6). *özin ölüg körgüzdi, kendü özin ölüg-ge koşdı* (ME., 203/2). **Ölügni tîrgüzürin-din sabâ yili hâlîl** Agızını açsa dem-i 'İsîdin urur berhem (Sekkâkî, *Dîvân, BM.*, 10a).

1. 34. **ölüglic** (<öl-ü-g+lig) "ölümlü" krş. **ölmeklic, ölümlü, ölümlüh, ölümlü, ölümlüg, ölümlüh, ölümlük:** **ölüglic körür sen ölüg sen tîrig / sizik**

tutma bir kün eşüngey yirig (KB., 3785). "Ölümlüleri görüyorsun, sen de öleceksin; her diri olan, şüphesiz, bir gün toprak ile örtülecektir."

1. 35. *ölügse-* (<öl-ü-g+se-) "ölmek istemek" krş. *ölse-: er ölügse* (DLT. I, 303/9) "Adam ölmek istedi."

1. 36. *ölüksüz* (<öl-ü-g+süz) "ölümsüz, ölümü bulunmayan" krş. *ölmeksiz, ölmesiz, ölümsüz: ...ölüksüz buyan edgü kılınç et'üz öz-e asılır* (TT. VA/40).

1. 37. *ölük* (<öl-ü-k) "ölü, ölmüş olan" krş. *ölü, öli, ölüg: ölük* [Tar. (Uyg.), <öl+ü+k] "ölü" (Radloff, Wb. I, 1249), *ölük* (E. Fazılov II, 192) "ölü", *ölük* (Abuşka, 114) "mürde ma'nâsınadır."

1. 38. *ölükse* (<öl-ü-k+se¹) "ölü, ceset"; bk. E. Fazılov II, 192: *ölükse "ölü, ceset": takı yigrediñiz ol ölükse etni yemekke* (E. Fazılov II, 192).

1. 39. *ölükseklik* (<öl-ü-k+sek+lik) "ölü, ceset"; bk. E. Fazılov II, 192: *ölükseklik "ölü, ceset": Sizlerde(n) biriñiz karındaşıñıznuñ etini yemek ölükseklik halında takı yigrediñiz* (E. Fazılov II, 192).

1. 40. *ölüm~ölim* (<öl-ü-m) "ölüm, ruhun bedenden ayrılması"; bk. Radloff, Wb.I, 1251: *ölüm* "ölüm"; EDPT., 146: *ölüm* "ölüm": *ölüm kanıñg il-inte birtemligin ozmuş sansarlıg karañgkudın künin keçmiş* (AY., 71/5): "Ölüm hanının ilinden tamamıyla kurtulmuş mevcudiyetin devranı karanlıktan ışıkla geçmiş."t.....*ölüminte...*(TT. III, 150)... " ...ölümünde..."... *aya şek yolında yiligli odun / kel ottun özüñg yul ölümdin öñge* (AH.,12). "Ey şüphe yolunda koşan, uyan; gel, ölmeden kendini ateşten kurtar." *ölümdin kaçıldı* (DLT. II, 134/6). "Ölümden kaçıldı." *negü tir eşitgil ölügli ök er / ölümkö küñüp ulıglı bek er* (KB., 1514). "Ölmek üzere bulunan ve ölümlükten pişman olarak inleyen insan ne der, dinle." *kattı ölimge kirip ölümden bizni çıgardıñg* (KLS., 49). "Meşakkatli ölümü kabul edip bizi ölümden kurtardın." ...*ol tâcir ölümlük hâline tüşüp* (Sarâyî, GT., 115/11-12)... *Takı Nebî 'aleyhi's-selâm ayıttı: köp kılınğız zikrini lezzetlerni bozgan kim ol ölümlük turur* (İM., 80b/5). *ölümlük* (İbni Mühennâ, 55) "canın tenden ayrılması" *ölümlükge yakın kılındı er, öldi er* (ME., 131/4). 'Aceb 'ömr irür rûzigâr-ı firâk / Ki yüz katla andın *ölümlük* yahşı-rak (Neyâyî, Sedd-i İskender, TR, 407b). Pâdişâhlardan birisi *ölümlük* hastalığına düşdi (Manyâs, GT., 8b/12)...

1. 41. *ölümlük* (<öl-ü-m+cül) "ölüm hâlinde bulunan": *El-Hârıda [Ar.]: Mizacı pek fasit ve tebah olan hasta ve natüvan kimseye denir. Ve hârıd, ölümlük hastaya denir* (TS. II, 749).

1. 42. *ölümlükçi* (<öl-ü-m+çi) "ölüme mahkûm"; bk. EUTS., 100: *ölümlükçi "ölüme mahkûm": kayu neçe ulug iliglerke kanlarka yazmış ölümlükçiler erser*

1 +sa/+se; +sı/+sî; +su/+sü ekleri aynen +sâ-/+se-; +sı-/+sî- ekleri gibi birbirinin varyantı olsa gerektir.

(AY.,117/6):: "Hangi, nasıl ulu hükümdarlara, hanlara yazmış ölüme mahkûmlar ise::"

1. 43. **ölümdük** (<öl-ü-m+dük) "leş": *Kaçan kim bırakılsa agar suf çinde necîs nerse ölümdük kibi takı çakır kibi necîs bolmas* (İM., 106b/4)...

1. 44. **ölümlü~ölümlü** (<ölüm+lig~ölüm+lüg) "ölümlü, fâni, ölüme mahkûm, ölmek üzere olan, muhtazır"; bk. Radloff, *Wb.* I, 1252: *ölümlü* "ölümlü" *ölümlü* (E. Fazılov II, 193) "ölümlü" krş. **ölmeklig, ölüglig, ölümlü, ölümlüh, ölümlü, ölümlüg, ölümlüh, ölümlük**: *sultân sordı kim ol ölümlü kişi ni aytur* (Sarâyî, *GT.*, 17/3)...

Ölümlü hastadır dostlar ol âfetin âşık / Revan et canını derse o sâat bîniza' eyler (TS. II, 749).

1. 45. **ölümlüh~ölümlüh** (<öl-ü-m+lük) "ölecek gibi; ölümlü, fâni" *KLS.*, 151: *ölümlüh* "ölümlü" krş. **ölmeklig, ölüglig, ölümlü, ölümlüh, ölümlü, ölümlüg, ölümlüh, ölümlük**: *ölümlüh boldık edi* (*KLS.*, 67) "Ölecek gibi olduk idi."

1. 46. **ölümlüg** (<öl-ü-m+lüg) "ölümlü; fâni" bk. *EUTS.* 100: *ölümlüg* "ölümlü"; *EDPT.*, 147: *ölümlüg* "ölümlü" krş. **ölgülig, ölmeklig, ölüglig, ölümlü, ölümlüh, ölümlü, ölümlüg, ölümlüh, ölümlük**: *İltifât itmey rakîb asru kılur bîgânelik / Ol ölümlüg bizge bir kün âşinâ bolgay mu hîç* (Gedâî, *Dîvân*, BN, 105b).

1. 47. **ölümlük** (<öl-ü-m+lük) "ölümlü, fâni" bk. E. Fazılov II, 193: *ölümlük* "ölümlü" krş. **ölmeklig, ölüglig, ölümlü, ölümlüh, ölümlü, ölümlüg, ölümlüh**:

1. 48. **ölümse** (<öl-ü-m+se) "ölümcül"; bk. Radloff, *Wb.* I, 1253: *ölümse* (Çağatayca)~*ölümçil* "ölümcül"

1. 49. **ölümsüz** (<öl-ü-m+süz) "ölümsüz, ölümü bulunmayan, kendisinde ölüm bulunmayan" *ölümsüz* (E. Fazılov II, 193) "ölümsüz" krş. **ölmeksiz, ölmesiz, ölügsüz**: *ikide biri boldı şeksiz ülüg / tirildi ölümsüz uzun meñgülig* (*KB.*, 1527) "Şüphesiz, ona ikisinden biri nasip olur; o ölümsüz, uzun, ebedî bir hayat sürmeğe başlar." *cihanda ölmedin şunlar ki öldü / ölümsüz dirliğe hem elyak oldu* (TS. III, 559).

1. 50. **ölümşük** (<öl-ü-m+şük²) "leş": *Karga bardı ölümsüklerini köp kördi* (Radloff, *Wb.* I, 1253). "Karga vardı leşlerin hepsini gördü."

2 *ölümlük~ölümşük* örnekleri için *ökül~öküş, ökün~öküz* kelimelerinde olduğu gibi ekin iki şekilli olduğu düşünülebilir.

1. 51. ölümtük (<öl-ü-m+tük³) "yarı canlı": *İki bu nev' gâlib hasm ölümtük mür katlıga / Çü câzim bolsalar heyhât miskîn mürnüng cânı* (Nevâyî, *Fevâid*, TR, 648b).

1. 52. ölüür (<öl-ür) (öl- fiiline bağlı olarak kişiyi gösterir) "ölen, ölü": *ölümüg biligli sevinmez özün / ölüürüg körügli avınmaz uzun* (KB., 3559). "Ölümü bilen insan dünya saadetine kapılmaz; öleni gören insan da uzun müddet avınmaz."

1. 53. ölüür- (<öl-ür-) "öldür-: Clauson, *ölür-* (? *ölör-*) "öldür-" şeklinin bugün sadece bir iki dilde (yani lehçede) yaşadığını belirtir (EDPT., 151).

k(a)ra türğ(i)ş: bod(u)n(u)g: (a)nta öl(ü)rm(i)ş (O. I, D.40): "Türgiş avam halkını orada öldürmüş,..." *türük: bod(u)n(u)g: öl(ü)r[(e)yin ur(u)gs(ı)r](a)t(a)yin tir (e)rm(i)ş* (O. II, D.9): "Türk halkını öldür(eyim, neslini yok edeyim) der imiş." *ol (e)ki kişi: b(a)r (e)rs(e)r: sini t(a)bg(a)ç(ı)g: ölürt(e)çi: tir m(e)n* (T. I, G.10): "O iki kişi var oldukça, sizi, Çinlileri öldüreceklerim;" *//////larımın yme-e irinç kılıp ölüür-tüm* (TT.II, B/2). .. larımı yine sefil edip öldürdüm ...*barçanı ölüürüng-ler tip yrıkadı* (U. I, 10/3). "...hepsini öldürün diye buyurdu." ...*arig turug arhant dıntarlarig ölüürtüm erser* (AY., 134/14)... "... arı, duru aziz(leri), seçilmişleri öldürdüm ise;..."

1. 54. ölürgüçi (<öl-ü-r-güçi) "kanlı, katil": *okısar m(e)n ol bitig içinte ol künki bizing aşda ölürgüçi ud koyın tonguz başlap tınl(ı)glarning savı turur* (AY., 6/11).. "Okuyunca o mektup içinde o gün bizim ziyafette öldürülen sığır, koyun, domuz başta olmak üzere canlıların sözü edildiğini gördüm."

1. 55. ölürt- (<öl-ü-r-t-) "öldürtmek": *ya kuotau tınl(ı)glarig ölürtding 'erser yme* (AY., 15/10)... "Ey kuotau canlıları öldürdün ise yine..."

1. 56. ölüş (<öl-ü-ş) "ölüm, ölmek"; bk. E. Fazılov II, 193: *ölüş* "ölüm, ölmek": *emdi ahiratta sizlerge ölüş yok* (E. Fazılov II, 193). "Şimdi ahirette sizlere ölüm yok."

1. 57. ölüüt (<öl-ü-t) "katliam, öldürme; birbirini öldürme, öldürüşme"; bk. EUTS., 100: *ölüüt* "katletme, öldürme"; DLT. I, 52/1: *ölüüt* "birbirini öldürme, öldürüşme":

... *ölürdümüz erser* (TT. IVA, 68)... " öldürdük ise....."

1. 58. ölüüt- (<öl-ü-t) "öldürmek": *Didim ki susız min ve könglüm tâzegına hıyâr tiler ki bogzumnu ölüütkey min* (Nesâyim, TR, 86a).

1. 59. ölüütçi (<öl-ü-t+çi) "öldüren, kanlı, katil": *ötrü ol ödün yir altın-*

3 +lık/+lik, +luk/+lük~+dik/+dik, +duk/+dük, +tık/+tik, +tuk/+tüük

kılar kuñçılar ölütçiler alku kitgey (TT. VI, 89). "Dolayısıyla o zaman yer altındaki, cezacılar, katiller hep gidecek." öz bogagulukçı ölütçi yargan-lar-ka barınglar (U. I, 9/18)... "Özü cellât, katil yarganlara varın." ol beg balık begi bolup erte ked ölütçi boltı (AY., 4/9).. "O bey şehir beyi olup, çok önce katil oldu.. Öldürene ölütçi denir (DLT. I, 52/2). kayu ogrı tevlig karakçı kunuk / kuyusı basımçı ölütçi kırık (KB., 1737). "Kimi hırsız, sahtekâr, yan kesici, dolandırıcı, kimi zalim olur, kimi öldürücü ve yıkıcı olur."

1. 60. ölütte- (<öl-ü-t+le-) "az kalsın öldürecek olmak; öldüresiye kavga etmek, çarpışmak, aralarında ölüm olayazmak": er ölütledi (DLT. I, 299/16). "Adam çarpıştı, aralarında ölüm olayazdı" Hak. er ölütte:di: (EDPT., 135). "Adam az kalsın öldürüyordu."

1. 61. ölütlük (<öl-ü-t+lük) "salhane, mezbaha"; bk. EUTS., 100: ölütlük "salhane, mezbaha": ...ölütlük etlik itdimz turgurdumuz erser (TT. IVA/45)... "... mezbaha düzenledik, diktirdik ise..."

Taranan metinlerde geçen öl- fiiliyle yapılmış kelime grubu ve deyimler:

kendüyi ölüye ur- "kendisini ölmüş gibi göstermek": Dilkü kendüyi ölüye urur yatar, karnın şişirir, ayakların gerer, gören ölü sanır (TS. II, 749).

ölü konukluğu "matem yemeği": Vazîme [Ar.]: ölü konukluğu (TS. III, 558)

ölü kum "sessiz, gürültüsüz dalga": El-a'cem [Ar.]: Şol dalgaya denir ki parelenmeyip bütün olmağla suyu serpilip saçılmaya ve gürültüsü ve faşırtısı işitilmiye, ana bahrî lisanında ölü kum tâbir olunur (TS. I, 563).

ölüm al- "ölmek, can vermek": Kimse bilmez ölüm nice turmaz alur irtel gicel Yiğit oğlan karı koca boynun eğüp yatsa gerek (Yunus, 84/2).

ölüm canın al- "ölüm(ün) canını alması, ölmek": siziksiz ölüm bir kün ahır kelir / tirilmiş bu canlılık canın algalır (KB., 1472). "Şüphesiz, birgün nihayet ölüm gelecektir ve bütün canlıların canını alacaktır."

ölüm çıka tuş- "ölüm(ün) karşısına çıkması": busugda turur bu körünmez ölüm / çıka tuşsa hergiz unıtmaz yolum (KB., 5414). "Bu görünmez ölüm pusudadır; karşıma çıkmak isterse, hiçbir zaman izimi kayıp etmez."

ölümünden kop- "öldükten sonra tekrar dirilmek": ölümünden koptı (KLS., 114). "Öldükten sonra tekrar dirildi."

ölüm eri (~ölüm ereni) "ölüme teşne, eceline susamış, ölümlü pençeleşmeğe müheyya olan, ölümü göze alan, fedaî": Dedi beğlere gördünüz mü çeri /

Savaş nice eylermiş ölüm eri (TS. II, 749). şehûn ili toptolu durur çeri / ki anuñ her birisidür ölüm eri (SN., 939).

ölüm esrüklüğü "can çekişme hâli": *ol yiğit içeri girdi iki rek'at namaz kıldı, dahi ölüm esrüklüğüne düştü (TS. III, 559).*

ölü methi "ölü methi": *Mersiye [Ar.]:(TS. III, 559)*

ölümge kir- "ölmek": *ölümge kir- (KLS., 112) "ölmek"*

ölümge yakın kılın- "ölecek hâle gelmek": *öler hâlga keldi er, ölümge yakın kılındı er, öldi er (ME., 131/4).*

ölüm ilt- "ölmek, ölümün alıp götürmesi": *ölüm keldi iltür barır men muñgun / sañga kelge minde basa sen anun (KB., 6175). "Ölüm geldi, götürüyor, ben keder içinde gidiyorum; benden sonra sana gelecektir, sen hazırlıklı bulun."*

ölüm karmakı il- "ölüm(ün) çengeli saplanmak": *anunmuş turur bu ölüm tarmakı / usanıp yorırda iler karmakı (KB., 6116). "Ölümün pençesi hazırlanmıştır; gaflet içinde yürürken, onun çengeli insana saplanır."*

ölüm kel- "ölüm(ü) gelmek, eceli gelmek": *siziksiz ölüm bir kün ahır kelir / tirilmiş bu canlıg canın algalır (KB., 1472). "Şüphesiz, bir gün nihayet ölüm gelecektir ve bütün canlıların canını alacaktır."*

ölümke yüz ur- "ölümü göze almak": *muñguksa yağı yüz ölümke urur / ölümke yüz ursa kim utru turur (KB., 2391). "Düşman ümitsizliğe düşerse, ölümü göze alır; ölümü göze alan kimse, çok şiddetle karşı koyar."*

ölümlü et- "ölecek hâle getirmek": *İdnâf [Ar.]: Maraz hastayı zebun edip ölümlü etmek (TS. IV, 624)*

ölüm ödiñge küd- "ölüm(ün can alma) vaktini beklemesi": *sañga ma anunmuş turur bu ölüm / ödiñge küder ay yarumış künüm (KB., 1406). "Ey benim parlak güneşim, bu ölüm senin için de hazırlanmıştır; ancak vaktini bekliyor."*

ölüm(ün) söz birle ün(ü) kesmesi "ölümün söz ve sesini kesmesi": *negü asğı bar bu ökünçüm bu kün / ölüm tuttu kesti bu söz birle ün (KB., 1132). "Bugün bu pişmanlığımın ne faydası var; ölüm yakaladı, sözümü ve sesimi kesti."*

ölüm suklanur "ölüm tamah ediyor": *aya ay közi suk bu dünya kulı / ölüm suklanur kör sini tutgalı (KB., 6169) "Ey açgözlü, tamahkâr, bu dünyanın kulu olan insan, ölüm seni tutmak için tamah ediyor."*

ölüm tarmakı "ölüm(ün) pençesi": *anunmuş turur bu ölüm tarmakı / usanıp yorırda iler karmakı (KB., 6116)*. "Ölümün pençesi hazırlanmıştır; gaflet içinde yürürken, onun çengeli insana saplanır."

ölüm tavrât- "ölüm(ün) koşa koşa gelmesi": *bu ig tutsa terkin kişig yavritur / anı emlemese ölüm tavratur (KB., 4616)*. "İnsana bir hastalık gelirse, onu derhal kuvvetten düşürür; tedavi edilmezse, ölüm koşa koşa gelir."

ölüm tının kıs- "ölüm(ün) sesini-soluğunu kısması, nefesini kesmesi": *elig til uzun kıldım erdi öküş / ölüm keldi tutti tınım kıstı uş (KB., 1120)*. "Çok defa başkalarına elimi ve dilimi uzattım; işte ölüm geldi, yakaladı ve nefesimi kesti."

ölüm tog- "ölüm doğmak, ölüm husule gelmek": *tañg ermez ölüm togsa yalñguk ölür / kamug tın tokıglı ölümke turur (KB., 6073)*. "Buna şaşmamalı; ölüm doğarsa, insan ölür; bütün nefes alanlar ölmeğe mahkûmdur."

ölüm tut- "ölüm tutmak, ölüm yakalamak": *kümüş kur baguçı munu men tiyü / ölüm tuttı erse üzüldi kurı (KB., 1477)*. "Gümüş kuşak bağlayarak, -"İşte ben!" -diyenin kuşağı, ölüm tutunca, kopar."

ölüm tutgakı tut- "ölüm(ün) öncüsü(nün) (yani Azrail'in) yakalaması": *ayur ay kadaşım yolum köngelir / ölüm tutgakı tuttı öz bargalır (KB., 5976)*. "-Ey kardeşim, yolum göründü; ölüm öncüsü yakaladı, artık gitmek üzereyim."

ölüm yetgelir "ölüm yetişmek üzeredir": *aya kiñg yorıklıg budun ökte mi / ölüm yetgelir otı kıl emi (KB., 6167)*. "Ey insanlara geniş bir salâhiyetle hüküm eden kimse, ölüm yetişmek üzeredir, çabuk bir çaresine bak."

ölüm yi- "ölüm(ün) yemesi, ölmek": *tü ni'met yidiñg me tiriglik yidiñg / ölüm yir sini sen usanma öküş (KB., 1106)*. "Çok nimete nail oldun ve hayatı tattın; unutma ki, yakında seni de ölüm yiyecektir."

ölüm yirke köm- "ölüm(ün) yere gömmesi": *neçe kür kögüzlüg küvenür erig / ölüm yirke kömdi eşüdi yirig (KB., 5212)*. "Nice cesur, mağrur ve kibirli insanları ölüm yere gömdü ve üzerlerini toprak ile örttü."

ölüm yirke sok- "ölüm(ün) toprağa sokması, ölmek": *neçe kür küvenür bedük beglerig / ölüm yirke soktı baka kör tirig (KB., 6071)*. "Ölüm nice cesur ve kendine güvenir büyük beyleri toprağa soktu, ey yaşayan insan, dikkat et."

ölüm yol aç- "ölüm(ün) yaklaşması": *anıñda basa kör neçe işler ol / anı barça körgü ölüm açsa yol (KB., 5417)*. "Bundan başka, ölüm sana yol açınca görülecek daha nice işler vardır."

ölüsü dirisine binmek "telâşla birbirine girmek": *Âya Türkten nice intikam alsak deyü ölüsü dirisine binüp (TS. I, 563)*.

2. Mecazî manasıyla *öl-* fiili yerine kullanılan Türkçe kelime ve kelime grupları:

Mecazî olan bu ifadeler bazen doğrudan doğruya, bazen de metin içinde ölüm kavramını ifade ederler. Hareketin sonu bizi ölüm kavramına götürür.

2. 1. *adrıl-* (<*adır-ı-l-*>) "ayrılmak, gitmek, ölmek": *bu kün adrılır men muñgun öz barır / kavuşgum kaçan erki teñgri bilir* (KB., 6176). "Bugün ben üzüntü içinde ayrılıp gidiyorum; bir daha ne zaman kavuşacağımızı ancak Tanrı bilir."

2. 2. *alkın-* (<*alk-ı-n-*>) "mahvolmak, yok olmak": *er alkındı* (DLT., I, 254/16). "Adam öldü."

2. 3. *alkış-* (<*alk-ı-ş-*>) "yok etmek, öldürmek, öldürüşmek": *boy ikki bile alkıştı* (DLT. I, 237/10) "İki boy birbirini yok etti." *Alplar arıg alkışur / Küç bir kılıp arkaşur / Bir bir üze alkaşur / Edhgermedhip ok atar* (DLT. I, 237/23). "Yiğitler kıyak öldürüşüyorlar, kuvvetlerini birleştirerek birbirine arka oluyorlar, birbirlerini öğüyorlar, düşünmeden ok atıyorlar."

2. 4. *asako-* (<*as-a ko-*>) "idam edivermek": *Anı dahi tuttular asakodular* (TS. I, 46). "Onu da tuttular, idam ediverdiler."

2. 5. *bar-* "ölmek, bu âlemden başka bir âleme gitmek": *teñri yeriñerü bardukta* (EDPT., 354) "Tanrı(nın) ülkesine gittiğinde". *edib ahmed atım edeb pend sözüüm / sözüüm munda kalur barur bu özüüm / kelür küz keçer yaz barur bu 'umür / tüketür 'umürni bu yazım küzüüm* (AH., 470). "Adım Edip Ahmed, sözüm edep ve nasihattir; vücudum gider, sözüm burada kalır; bahar geçer, güz gelir; ömür gider, bu bahar ve güzüm ömrü tüketir." *Bardı eren konuk körüp kutka sakar / Kaldı yawuz oyuk körüp ewni yıkar* (DLT. I, 85/5). "Konuk gördüğünde uğur sayan kimseler gitti, bir karartı gördüğünde evini yıkan kötüler kaldı. "negü tir eşit emdi bilge tetig / özi bardı kodtı biziñge bitig" (KB., 755). "Şimdi dinle, kendisi gitmiş, fakat bize eserini bırakmış olan zeki ve âlim insan ne der."

bar- fiili *kod-* fiiliyle *kodup bar-* "bırakıp gitmek" birleşik fiilini teşkil eder: *...bu kün kendü süçüg bu tirmek sañgalaçig bolga yarın kodup bardukuñg* (AH., 436). "...bugün toplamak senin için tatlıdır; (fakat) yarın bırakıp gitmek acı olur."

2. 6. *basık-* (<*bas-ı-k-*>) "(ecel) yakalamak": *busugda küder bu körünmez ecel / usalın basıkur umunçın 'amel* (KB., 6271). "Görünmez ecel pusuda bekler, ümit peşinde koşan gâfil insanları ansızın yakalayır."

2. 7. *başdan çık-* (<*baş+dan çık-*>) "başdan olmak, başını yitirmek, başından gitmek, öldürülmek": *Şehüñ sırrını her ki halka çaka / Kanına gire vü*

başından çıka (SN., 3688). *Şahın sırrını kim ki halka çaka / kanına gire vü başından çıka* (TS. II, 117).

2. 8. başın al- (<baş+ı+n al-) "başını götürmek, başını yemek, ölümüne sebep olmak": *bu üç neñg turur er küzdezmeşe öz / başın alsıkar terk eşit uş bu söz* (KB., 4119). "İnsan kendisini gözetmezse, şu üç şey derhal onun başını götürür, bu sözü dinle."

2. 9. başına toprak (<baş+ı+n+a toprak) "öl, geber!": *bu da sinemde benim dağ olsun / be senin başına toprağ olsun* (TS. II, 113).

2. 10. baş ko- "canı feda etmeğe razı olmak": *Mülk-ü aşka gitmeğe tığından özge râh yok / Baş komak âsan mıdır bu yolda kim hem-rah yok* (TS. II, 114).

2. 11. baş oyna- (<baş oyun+a-) "hayatını tehlikeye sokmak, canını feda etmekten çekinmemek": *karanuluk olur ana yoldaş / kim ol aşk yolunda oynaya baş* (TS. II, 117).

2. 12. baş ut- "baş almak, kelle kesmek": *Gör imdi hileyi Osman ne etti / Baş oynadı vü hem çok baş uttı* (TS. I, 82).

2. 13. baş(ını) yava kıl- "(beyhude yere) başına kıymak, hayatını heder etmek": *öküş kördüm erni yava kıldı baş / küdezmedi bogzın kovı kıldı yaş* (KB., 2894). "Çok insan gördüm; boğazını gözetmediğinden, beyhude yere başına kıydı ve hayatını heder etti."

2. 14. baş yitür- (<baş yit-ür-) "birinin kötü duruma düşmesine ya da ölmesine neden olmak": *Bu 'ışk işi iy niçe baş yitürür! Çekimez kişinüñ yükün yitürür* (SN., 1413).

2. 15. bitmiş gün (<bit-miş gün) "son gün, vade günü": *Vezir-i Azamımız Edirne'ye gitmiş, anın da vadesi bitmiş güne değin yetmiş* (TS. I, 111).

2. 16. boğun- (<boğ-u-n-) "kendi kendisini boğmak": *Ben atsız kalır isem uğunurum / Gamından ip bırağıp boğunurum* (TS. I, 112).

2. 17. boyunla- (<boyun+la-) "boynunu kırıp öldürmek": *El-fers [Ar.]: Yırtmak ve paralamak ve katletmek ve boyunlamak* (TS. II, 165)

2. 18. budh- "buymak, donmak ve ölmek"; (DLT. III, 439/7): *er tum-lugka budhtı* (DLT. III, 439/4). "Adam soğukta buydu, dondu ve öldü."

2. 19. depele- (<depe+le-) "öldürmek, mağlûb etmek, alt etmek": *yavuz kişileri diri komak, eyileri depelemek gibidir* (TS. I, 194).

2. 20. depelen- (<depe+le-n-) "öldürülmek": *Âşıklar maşûkların depelenmişidir* (TS. II, 282).

2. 21. **ert-** "geçmek, göçmek, ölmek": *itilse ili hem bayusa budun / atı edgü bolsa ol ertir ödün* (KB., 1925). "Memleketi düzene girsin, halk zenginleşsin; göçtüğü zaman da, iyi nam bıraksın."

2. 22. **geç-** "ölmek, bu dünyadan gitmek": *Erenlerün kulu-y-ısan ölümün ana-dur Yûnus / Niçe erenler geldi geçdi növbet şimdi bize-durur* (Yunus, 54/7).

2. 23. **geçmiş** (<geç-miş) "ölmüş, ölü": *Yengeç selâmet kurtuldu, yola girdi, kalan balıklar katına vardı, ol geçmişler için ta'ziye kıldı, kalanlar için tehniyet ve şazılık kıldı* (TS. I, 296).

2. 24. **git-** "ölmek, öbür dünyaya gitmek": *'avratuñ bir karı anası vardı, 'avrat gitti karı yirinde kaldı* (Manyâs, GT., 54a/5). *Bu dünyâya gelen kişi âhir yine gitse gerek / Eğer eyü eğer yavuz alup bile gitse gerek* (Yunus, 84/1).

2. 25. **göç-** "irtihal etmek, ölmek": *Ol kişi dünyadan imanla göçe / Kim bana bundan dua kılıp geçe* (TS. I, 315). *Dünyaya gelen göçer bir bir şerbetin içer / Bu bir köpridür geçer câhiller anı bilmez* (Yunus, 60/4).

2. 26. **gövde gövdeyi kan götür-** "birbirini öldürmek, telef olmak, çok ölü vermek": *Bu resm ile kırışdılar bir zamân / Götürdi atı gövde gövdeyi kan* (SN., 2587).

2. 27. **gözinün karası git-** "ölmek": *Gitmiş gözinün karası hiç işi yoktur turası / Kefen bizinün pâresi sünüğe sarılmış yatur* (Yunus, 51/6).

2. 28. **hovar-** (<hov-ar-<kov-ar-) "ölmek, bu âlemden kovmak"; bk. KLS., 78: *hovar-* "ölmek".

2. 29. **il-siz ayaksızdan kaçıp kutula bilme-** "Azrailden kurtulamamak, ölmek": *il-siz ayaksızdan kaçıp kutula bilmedi* (Sarâyî, GT., 189/4-5).

2. 30. **ilt-** "götürmek": *toguglı neçe togdı ölgü için / neçe barmasa iltür ahır küçün* (KB., 1210). "Ne kadar doğan varsa, ölmek için doğmuştur; ne kadar dirense de, sonunda zorla götürürler."

2. 31. **iril-** "kaybolmak, uzaklaşmak, ölüp gitmek": *kurug kaldı orni irildi işim / irükler bütürgü kanı bir kişim* (KB., 1576). "Arkadaşım kayboldu, yeri boş kaldı; hani bu boşluğu dolduracak bir insan."

2. 32. **kadh-** "tipiden ölmek": *er kadhtı* (DLT. III, 440/9). "Adam tipi-den öldü."

2. 33. **kadıt-** (<kadh-t-t)⁴ "soğuktan ölmek, katılaşmak": *er tumlugka kadıttı* (DLT. II, 301/7). "Adam soğuktan öldü, katılaştı."

2. 34. *kana kan* "kıyas, öldürenin öldürülmesi": *Sayyad sakın cefa yamandır / Bilmezsin mi ki kana kandır* (TS. II, 570).

2. 35. *kan et-* "başkasının kanını dökmek, öldürmek": *Dişledimse lâ'lin ey kanım döken kahreyleme / Tut ki kan ittım adalet eyle kanı kana tut* (TS. II, 573).

2. 36. *kanı boynuna* "vebali boynuna": *Şu kuzunun ola kanı boynuna / Ki göz göre kurdu koya koynuna* (TS. II, 575)

2. 37. *kan tök-* "öldürmek, kan akıtmak": *kanı ol müslüman kanı tökgüçi / nelük kirdi yirke kanı ol küçi* (KB., 6440). "Hani o Müslümanların kanını döken insan, niye toprağa girdi, onun gücü, kuvveti ne oldu. kıya bakışları canlar sökerler / kara bakışları kanlar dökerler" (TS. I, 464).

2. 38. *kara toprak/kara yir bol~kara yirke kir~kara yir yut~karañgu yir evde yat-* "kara toprağa girmek, kara toprak olmak, karanlık yerde (toprak altında) yatmak, ölmek": *Yûnus gerçek âşık-ısan mülke sûret bezemegil/Mülke sûret bezeyenler kara toprak olmuş yatur* (Yunus, 51/7); *isiz edgü kalmaz neçe tüz ölüür / ulug ya kiçig tut kara yir bolur* (KB., 1540). "İyi veya kötü, hiçbirisi kalmaz, hepsi de ölüür; büyük veya küçük, hepsi kara toprak olur."

neçe kür küvezler bir ig iglemez / kara yirke kirdi kanı tepremez (KB., 4725). "Hayatlarında hiçbir hastalık görmeyen ne kadar cesur ve mağrur insanlar kara toprak altına girdiler; kımıldanmağa mecalleri yok."

Kanı velîler nebîler geldi geçdi cümle bular / Ağız açup kara yirler birin birin yutsa gerek (Yunus, 84/3).

ediz kiñg bedizlig sarayıñg kalıp / karañgku yir evde yatur sen ulıp (KB., 1419). "Yüksek, geniş ve süslü sarayların burada kalacak, sen de inleyerek, karanlık toprak evde yatacaksın."

2. 39. *kara yir katında yaşı-* "kara toprak altında gizlenmek": *avinçu sevüçler bile avnur öz / kara yir katında yaşıp yatgü tüz* (KB., 1427). "Seni avuntan zevklerinle avunan vücudun kara toprak altında gizlenip, sırt üstü yatacaktır."

2. 40. *kara yir töşen-* "kara toprağa serilmek": *agı çuz töşenür özüñg oglagu / kara yir töşengü turur ay bügü* (KB., 1426). "İpek sırma ile örtülen vücudun kara toprağa serilecektir, ey hakîm."

4 Eski Türkçe'de *-t-* faktitif eki aynı zamanda pasiflik ifade eder. Bazen bu durumdaki pasiflik dönüşlülük manası verir. Meselâ; *er kadıttı* "er soğuk tarafından donduruldu yani dondu" demektir.

2. 41. *kayt-* "geri dönmek, dönmek": *ınanganlar algaç mengü uçmak-ning tınç(in)a yana kaytgay* (KLS., 94). "O, insanları beraberinde alarak, ebedî cennetin huzuruna geri döndü."

2. 42. *keç-* "geçmek, ölmek": *er keçti* (DLT. II, 5/11). "Adam geçti, öldü." *tüşün ol bu dünya kelikli keçer / yigen yıl büke teg yir erken açar* (KB., 1202). "Bu dünya bir konak yeridir, gelen geçer; o herşeyi yiyen büyük bir ejderhâ gibi, yedikçe acıkır." *öle dükendi bodunlar, keçti halk* (ME., 157/2). "Ölüp tükendi kavimler, öldü halk."

2. 43. *keçür-* (<keç-ür-) "geçirmek, götürmek, öbür âleme götürmek": *yıl ay kün keçer teg tiriglik keçer / keçer kün keçürgey sini belgülig* (KB., 1214). "Yıl, ay ve gün nasıl geçiyorsa, hayat da öyle geçer; geçip giden günler seni de muhakkak alıp götürecektir."

2. 44. *kergek bol-* 1- gerekli olmak, 2- vefat etmek; EDPT. 742: ölmek, kaderiyle karşılaşmak.

Orhun yazıtlarında ölüm kavramının ifadesi için geçen *kergek bol-* kelime grubunun örnekler karşılaştırıldığında daha ziyade asil kişilerin (Osman Nedim Tuna da yazıtlardaki *kergek* kelimesinin ancak hükümdar için kullanılmış olması gerektiğini belirtir. BB., s. 134-135. Ancak yine yazıtlarda *öl-* fiilinin de hükümdarlar için kullanılmış olduğu dikkati çekmektedir. Nitekim O. N. Tuna'nın kendisi de Abdülkadir İnan'ın bu tabirin yalnız hükümdarlar için kullanılmış olduğu yolundaki tahminini yine yazıtlarda geçen *ölti* misallerine dayanarak isabetli görmediğini açıklar. BB., s. 136) ölümü için kullanılmış olduğu görülmektedir. O. N. Tuna bu konuyla ilgili olarak "*kergek bol-*'dan önce yer alan *öziñçe* (O. N. Tuna *ança*'nın "öylece, o şekilde" anlamında kullanıldığı örneklerle dayanarak kelimeyi *özi ança* "özü böylece, o şekilde" olarak almayı tercih etmiştir.) kelimesinin de deyimde dahil edilmesi gerektiği izahını yaparak *öz* kelimesinin muhtelif anlamları arasında 'can (ruh)' diğeri 'ömür' olan iki anlamı daha bulunduğunu, *kergek* kelimesinin bildircin nevinden bir kuşa delâlet ettiğini ve bu ismin etimolojisinin '(kanatlarını havaya yelken gibi) gerici' olduğunu, buna göre de *özi ança kerkem bolmuş* ifâdesinin 'canı (ruhu), böylece kerkem (denilen kuş) olmuş' şeklinde izah edilmesi gerektiğini" belirtir.⁶ Ancak, aşağıda da görüleceği gibi bütün örneklerde *özi* kelimesi geçmemektedir:

in(i)m kül tig(i)n: k(e)rg(e)k: boltı (O. I, K.10). "Kardeşim Kül Tigin vefat etti." *bunça: törüg: k(a)zg(a)n(ı)p: in(i)m: kül tig(i)n: özi (a)nça: k(e)rg(e)k boltı: (O. I, D.30)* "Bunca çalışıp çabalayıp kardeşim Kül Tigin kendisi öylece vefat etti."

6 BB., s.131-148

2. 45. **kır-** "yok etmek, telef etmek, öldürmek": ...*İşittim urus kâfirini kirmış sin / Oglum sañga gâzîlik mubârek bolsun* (Şeybânî, *Dîvân*, T III A, 183a). *Bizi dahı uş geldüñüz kırmaga / Bahâne dilersiz hemîn kırmaga* (SN., 2650). *Halifeyi katledip Abbasîleri kırıp* (TS. I, 462).

2. 46. **kıran** (<kır-an) "yaygın halde ölüm": *İrişe size adlı pehlivanlar / Kıranlar uğrada sahipkıranlar* (TS. I, 459).

2. 47. **kırgın gir--kırgın ol-** (<kır-gın gir--kır-gın ol-) "geniş ölçüde öldürücü felâketin olması, geniş ölçüde ölüm, kıtal": *Kâfir kaçtı, derelerde kâfire kırgın girdi* (TS. I, 461).

Ol yıl içinde Cevher, Şama Cafer bin Felah'a çok çeri gönderdi ve çok kırgın oldu (TS. II, 630).

2. 48. **kırıl-** (<kır-ı-l-) "ölmek, gebermek, helâk olmak, telef olmak, heder olmak"; bk. KLS. 103: **kırıl-** "ölmek, gebermek": *Ol aracuga kim derildi çeri / Karıldı kurıldı kırıldı çeri* (SN., 2594). *Çok deve kırıldı (vü) âdem dahı / Seyl içinde kaldılar dir iy ahı* (Darîr, *Kıssa-i Yusuf*, 293).

2. 49. **kırış-** (<kır-ı-ş-) "birbirini öldürmek": *Bu resm ile kırışdılar bir zamân / Götürdi atı gövde gövdeyi kan* (SN., 2587). *At önünde gövde düşerdi revan / Yıkılırdı at tonu bergüstüvan / Bu resm ile kırıştılar bir zaman / Götürdü atı gövde gövdeyi kan* (TS. II, 630-631).

2. 50. **kişi meñgü bolma--meñgü erme-** "insanoğlunun ebedî olmaması": *kişi meñgü bolmaz bu meñgü atı / anın meñgü kaldı bu edgü atı* (KB., 228). "İnsan ebedî değildir, ebedî olan -onun adıdır; iyi kimselerin adı bunun için ebedî kalmıştır."

2. 51. **kit-** "ölmek, öbür dünyaya gitmek, vefat etmek": *Mevlâm bu dünyâda ne kim kilse kiter / Dünyâniñ işi bir biridin boldı beter* (Şeybânî, *Dîvân*, T III A, 183b)...

2. 52. **kod-** (<ko-d-) "bırakmak, bırakıp gitmek, ölmek" krş. 2.5.: *anı kodmasa sen sini kodga ok / añgar todmasa sen sañga todga ok* (KB., 4738). "Sen onu terketmezsen, o seni bırakacaktır; sen ondan bıkmazsan, o senden bıacaktır."

2. 53. **köç-** "göçmek, ölmek, dünya değiştirmek": *bu ajun ribat ol tüşüp köçgülig / ribatka tüşügli tüşer keçgülig / öñg arkış uzadı kopup yol tutup / öñgi kopmuş arkış neçe kiçgülig* (AH., 177). "Bu dünya, konup-göçmek için, bir kervansaraydır; (insan) kervansaraya geçmek için iner. Kervanın başı kalkmış ve yolu tutarak uzaklaşmıştır; başı kalkmış olan kervan (daha) ne kadar gecikebilir." *özüñg köçgü mundın köçüñg aşnu id / kerekligni algıl kereksizni tıd*

(KB., 1445). "Sen buradan göç edeceksin, göç yükünü önceden gönder; ancak lüzumlu olanları al, lüzumsuzları bırak." *kaçan köçti bu cahandan* (KLS., 116) "Bu cihandan göçtüğü zaman"

2. 54. *köçügli* (<köç-ü-gli) "göçen, ölen, vefat eden": *köçügli kişi itmez ordu saray / yorıglı kişi yolda kalmaz yıl ay* (KB., 6113). "Göçecek olan kimse köşk ve saray yapmaz; gezgin kimse yolda aylar ve yıllarca kalmaz."

2. 55. *köçür-* (<köç-ür-) "göçürmek": *tengri köçürdi hazız boyıng men-gülükge* (KLS., 116). "Tanrı senin kutsal vücudunu ebediyete göçürdü."

2. 56. *köçütçi* (<köç-ü-t+çi) "göçürecek olan, Azrail": *keçer kün içinde kerekiñg alın / köçütçi kelirke itigin kılın* (KB., 3788). "Geçer gün içinden gerek olanın her an gelebileceğini düşün ve ona göre hazırlıklı bulun."

2. 57. *köki üzül-* (<kök+i üz-ü-l-) "soyu kesilmek, mahvolup gitmek, ölmek": *neçe miñg azıglıg eren erkeki / tişilerde ötrü üzüldi köki* (KB., 4523). "Nice bin kudretli ve erlerini eri erkekler kadınlar yüzünden mahvolup gitmişlerdir."

2. 58. *közi kara yir tozi tol-* "kara toprağın tozu gözüne dolmak, toprağa girmek": *közi suk kişi neñge todmaz közi / meger tolmagınça kara yir tozi* (KB., 5390). "Gözü aç insan, kara toprağın tozu gözüne doluncaya kadar mala doymaz."

2. 59. *köz yumul-* (<köz yum-u-l-) "göz kapanmak, ölmek": bu kün ya yarın tut yumulsa bu köz / silerniñg du'aka bolur muñglug öz (KB., 6172). "Bugün veya yarın bu göz kapanınca, ben de sizin duanıza muhtac olacağım."

2. 60. *okıgçı kel-* (<okı-g+çı kel-) "davetçi(nin) (Azrailin) gelmesi": *okıgçı kelürke anungu kerek / uzun yol yorırka itingü kerek* (KB., 1473). "Dâvetçinin gelmesine hazırlanmak ve uzun yol yürümek için, hazırlık yapmak gerektir."

2. 61. *oza bar-* (<oz-a bar-) "göçüp gitmek, ölmek": *körü tursa bizde oza barguçı / kara tut ya begler ajun tutguçı* (KB., 250)... "Bizden önce göçenlere dikkat edersen, ister halktan, ister dünyâyı elinden tutan beylerden olsun,..."

2. 62. *ödi kel-~ödü yetil-* (<öd+i kel-~öd+ü yet-i-l-) "eceli gelmek, ölmek": *ayıklıg turur bu ölüm belgülig / ödi kelmeginçe er ölmez külüg* (KB., 2286). "Ölüm için, hiç şüphesiz, ecelin gelmesi lâzımdır; eceli gelmeden, hiçbir yiğit ölmez."

bodum erdi ok teg egildi bodum / tiriglik tükedi yetildi ödüm (KB., 1099). "Boyum ok gibi idi, büküldü; ömür tükendi, vaktim geldi."

2.63. örüg turgu bolma- "konak yerinde devamlı kalınmamak, hayat geçicidir": *apa oğlanı körse arkış sanı / örüg turgu bolmaz örügler kanı* (KB., 1386). "İnsanoğlu, bakarsan, bir kervana benzer, konak yerinde devamlı kalınmaz, menziller nerede?"

2.64. saňa teggüsi ol iki böz ülüş "senin hissene düşecek şey iki parça bezden ibarettir.": *nerek keñç urur sen bu altun kümüş / saňa teggüsi ol iki böz ülüş* (KB., 1420). "Niçin bu altın-gümüştən hazine topluyorsun; senin hissene düşecek şey iki parça bezden ibarettir."

2.65. sözi kesil-~tınug kesil- (< söz+i kes-i-l-~tın+ı+g kes-i-l-) "sesi (soluğu) kesilmek, ölmek": *ne muñglug turur körse yalñguk özi / yorırda yatar eti keslür sözi* (KB., 1528). "Dikkat edersen, insan ne kadar âciz bir mahluktur; yürürken, yere serilir ve sesi kesilir."

tiriglik uçuktı tirif bu neñgiñg / anuk kimke kodgu kesilse tınug (KB., 4698). "Mal toplaya toplaya hayatın sonuna geldi; nefesin kesilirse, bunları ki-me bırakacağın bellidir."

2.66. teg-"(ölüm) ulaşmak, gelmek": *tözüke tegir sen kutulmaz biri / isiz edgü neñgke sen ök sen torı* (KB., 1538). "Herkes gelirsin, hiç kimse senden kurtulamaz, iyi ve kötü şeylerin hepsini tuzacağına düşürürsün."

2.67. tının al- (<tın+ı+n al-) "canını almak": *ayttı: beym tengeri me-nim tınım algıl* (KLS., 18). "Dedi ki, Tanrım benim canımı al."

2.68. tiriglik alkın-~tiriglik tüke-~tiriglik tüket- "ömür tükenmek, canlılığın yok olması": *ay ilig bu dünya keçimlig turur / tiriglik küniñge tüker alkı-nur* (KB., 3782). "Ey hükümdar, bu dünya geçicidir; gün geçtikçe hayat eksilir ve tükenir."

bodum erdi ok teg egildi bodum / tiriglik tükedi yetildi ödüm (KB., 1099). "Boyum ok gibi idi, büküldü; ömür tükendi, vaktim geldi."

bayusa tileki bulunsa tükel / tüketür tiriglik uçup can yırar (KB., 1423). "Zenginleşip, bütün dileklerine kavuşunca, ömrü de sona erer ve canı uçar gider, ondan uzaklaşır."

2.69. tiriglik keç-~tiriglik bar- "ömür geçmek, hayat sona ermek": *yıl ay kün keçer teg tiriglik keçer / keçer kün keçürgey sini belgülüg* (KB., 1214). "Yıl, ay ve gün nasıl geçiyorsa, hayat da öyle geçer; geçip giden günler seni de muhakkak alıp götürcektir."

usanma tiriglik barır belgüsüz / keçer uş bu öd bu kün yana yangusuz (KB., 4831). "Gâfil olma, hayat belli etmeden gider; bu zaman ve gün bir daha geri gelmemek üzere geçer."

2. 70. tiriglik uçuk- (<tiriglik uç-u-k-) "hayatın sonuna gelmek": *tiriglik uçuktı tirip bu neñgiñg / anuk kimke kodgu kesilse tınıg* (KB., 4698). "Mal toplaya toplaya hayatın sonuna geldi; nefesin kesilirse, bunları kime bırakacağın bellidir."

2. 71. tiriglik yi- "hayatı tükenmek, son bulmak": *şatunuñg başıñga tegi yokladım / yaşımnu tükettim tiriglik yidim* (KB., 6053). "Merdivenin başına kadar yükselmem, yaşımın tükenmesi, hayatımın tamamlanmasıdır."

2. 72. tirig turma- "ölmek": *kimiñg atı isiz bolup artasa / añgar yigreki ol tirig turmasa* (KB., 4467). "Kimin adı lekelenir ve kötüye çıkarsa, onun için hayırlısı ölmektir."

2. 73. toprak bol--toprak kuç--(toprağın) koy(n)ına alması "toprak olmak, toprağı kucaklamak, toprak altına girmek, ölmek": *isiz edgüler ölse toprak bolur / neçe bolsa toprak kör atı kalur* (KB., 1790). "İyi veya kötü, ölünce, hep toprak olur; fakat ne kadar toprak olsalar bile, adları kalır." *Yunus sen toprak ol eren yolında / Erenler menzili arşdan ulıdur* (Yunus, 30/6).

Gör ahi nicelerin topraklar kuçmuş yatur / Bizi de anlar gibi ala koyına bir gün (Yunus, 116/3).

2. 74. uç- "vefat etmek, ölmek": Clauson, yüksek seviyedeki insanlar için *öl-* fiili yerine *uç-* fiilinin kullanıldığını belirtir (EDPT., 125). Taranılan metinlerde geçen örnekler de bu görüşü doğrulamaktadır:

k(a)ñ(ı)m] k(a)g(a)n: uçdukda: öz(ü)m: s(e)k(i)z y(a)şda: k(a)lt(ı)m:: (O. II, D.14). "Babam hakan vefat ettiğinde ben sekiz ya(ım)da kaldım." *k(a)ñ(ı)m k(a)g(a)n: uçdukda: in(i)m: kül tig(i)n: yit[i: y(a)şda: k(a)ltı:* (O. I, D.30) "Babam Hakan vefat ettiğinde kardeşim Kül Tigin yedi yaşında kaldı."

uç- fiili *bar-* fiiliyle birleşik fiil teşkil ederek de kullanılmaktadır; bk. EDPT., 354: *uça: bar-* "ölmek": *bilm(e)dük üç(ü)n [y(a)bl(a)k(ı)ñ(ı)n: üç(ü)n: (e)ç(i)m k(a)g(a)n: uça: b(a)rdı]* (O. I, D.24). "Bilgisizliğiniz yüzünden, kötü (davranışlarınız) yüzünden, amcam hakan vefat etti."

2. 75. uçmak (<uç-mak) "cennet": *...takı uçmak içinde takı otda kâfir bolur Teñgri Te'âlîge* (İM., 6b/6),... *Sekiz uçmağun hûrîsi eger bezenüp geleler / Senün sevgünden özgeyi gönlüm hiç kabul itmeye* (Yunus, 2610).

2.76. udu kel- (<ud-u kel-) "arkasından gelmek, birinin arkasından takip etmek, ölmek": *yana aydı ay çın bağırsak kadaş / barır men udu sen kelir*

sen adaş (KB., 6084). "Yine dedi: -Ey gerçekten bana bağlı kardeşim, ben gi diyorum, benim arkamdan sen de geleceksin."

2. 77. *var-* "ölmek, öbür dünyaya gitmek": *Yânus gözün görürken yarağün eyle bugün / Gelmedi anda varan girü gelesi değül* (Yunus, 85/8).

2. 78. *yaşıl kökke örle-* "mavi göğe yükselmek, çıkmak": *yokaru uçup bu özüm teñgdüki / yaşıl kökke örlep teñgip siñgdüki* (KB., 6064). "Benim yukarı uçup, kaybolmam ve mavi göğe çıkıp, boşluğa karışmam..."

2. 79. *yaş tüke-* "ömür tükenmek": *takı munda yigrek bilig sözlemiş / tükel bolsa mi'met tüker yaş timiş* (KB., 1047). "Yine bu hususta bilginin daha iyi bir sözü vardır: -Nimet tam olursa, insanın ömrü tükenir -der." *Ecel irür kurur baş tiz dükenür uzun yaş* (Yunus, 21/5).

2. 80. *yir bol-* "toprak olmak": *neçe kızgu eñglig yüzi suvlug er / tişilerde ötrü özi boldı yir* (KB., 4524). "Nice al yanaklı ve yüzü sıhhatle pırl pırl parlayan erkekler, kadınlar yüzünden, toprak olup gitmişlerdir."

2. 81. *yirde kodı bar-* (<yir+de ko-d-ı bar-) "yerin dibine geçmek, toprak olmak": *kanı ol bu dünya neñgin tirgüçi / neñgi birle yirde kodı barguçı* (KB., 4713). "Bu dünya malını toplayan ve malı ile birlikte yerin dibine geçen insan nerede."

2. 82. *yirke kir-* (<yir+ke kir-) "toprağa girmek, ölmek": *kanı ol müsülman kanı tökgüçi / nelük kirdi yirke kanı ol küçi* (KB., 6440). "Hani o Müslümanların kanını döken insan, niye toprağa girdi, onun gücü, kuvveti ne oldu."

2. 83. *yir töşen-* (<yir töşe-n-) "toprağı döşenmek, toprağa girmek" krş. *kara yir töşen-*.

2. 84. *yitür-* (<yit-ür-) "kaybetmek, ölen birinin arkasından söylenir": *ata öldi erse ogul bar tirig / birisin yitürdüm tutayın birig* (KB., 1579). "Babası öldü ise, oğlu hayattadır; birini kaybettim, bari birini tutayım."

2. 85. *yokad-~yokat-* (<yok+ad-) "yok olmak": *yok yalnguk oglı yokadhur edhgü atı kalır* (DLT. III, 384/18). "Âdemoğlu yok olur; iyi adı kalır." *kamug sen törüttüñg ne erselerig / yokadur ne erse sen ök sen tirig* (KB., 14). "Her varlığı sen yarattın; varlık yok olur, baki kalan yalnız sensin." *yokatdı bodunlarını* (ME., 72/3). "Helâk etti kavimleri."

2. 86. *yokal-* (<yo-k+a-l-) "yok olmak; helâk etmek, yok etmek, öldürmek": *törümiş neñg erse yokalgu turur / törütügli halk ne kolsa kılur* (KB., 692). "Yoktan var olan her şey tekrar yok olacaktır; yaratan Tanrı ne isterse, onu yapar." *kemişdi kendüsini yokalmakga* (ME., 32/5). "Kendisini öldürmek için attı."

2. 87. **yok bol-** "yok olmak, ölmek": *ul(u)g: ogl(u)m: (a)gr(ı)p: yok bol-ça: kuug: s(e)ñün(ü)g: b(a)lb(a)l: tike: birt(i)m: (O. II, G.9). "Büyük oğlum hastalanıp ölünce, Ku'yu, generali, balbal (olarak) dikiverdim." k(a)tun: yok bolm(i)ş (e)rti: (Tunyukuk I, K.31). "Hatun yok olmuş idi."*

2. 88. **yok kıl-** 1-yok olmak, ölmek; 2-yok etmek, öldürmek: *yok erdim yarattıñg yana yok kılıp / ikinç bar kılır sen mukir men muñga (AH., 9). "Yok idim, yarattın; yine yok edip, terar var edersin; bunu ikrar ederim."*

2. 89. **yoriglı tun-** (<yori-ğlı tun-) "yürüyenin durması, vefat etmek": *inigli agar ol ağığlı iner / yaruglı tunar ol yoriglı tunar (KB., 1049). "İnen yükselir, yükselen iner; parlayan söner ve yürüyen durur."*

2. 90. **yudhut-** (<yudh-u-t-) ⁷ "soğuktan dondurarak öldürmek": *ol kişini tumlugka yudhutti (DLT. II, 302/6). "O, adamı soğukta öldürdü."*

2. 91. **yutık-** (<yut-i-k-) "yutamak, soğuktan hayvan telef olmak": *yılkı yutıktı (DLT. III, 76/5). "Yılkı yutadı (yılkı ve davar kardan öldü). Bu, soğuktan yılkı ve davar öldüğü zaman söylenir."*

3. öl- ifade eden yabancı asıllı kelimeler:

3. 1. **fevt** (Ar. i.): 1- bir daha ele geçmemek üzere kaybetme, elden çıkarma, kaçırma 2- ölüm: *Anıñ fevtidin soñgra bu tâyifedin birev anı tüş körüp hâlin soruptur (Nesâyim, § 106).*

3. 2. **firak** (Ar. i.): 1- ayrılma, ayrılık, sevişenlerin ayrılığı 2- hüznün, keder, sıkıntı: *arala avitur sevinçin visal / ara yıglatur kör firakın tükel (KB., 6202). "Bir bakarsın, visâl onu sevinçle oyalar; bir bakarsın, firak onu sonsuz bir kederle ağlatır." Bi-hamdi'llâh ki bu gam dâstânı / Firâk ehliga mâtem dâstânı (Nevâyî, Ferhâd u Şîrîn, 119)*

3. 3. **helâk** (Ar. i.): 1- mahvolma, ölme 2- harcanma 3- çok yorulma: *Veger hastalık dahı hâyil olursa helâke delâlet itmez (Manyâs, GT, 58a/7).*

3. 4. **kazâ** (Ar. i.): 1- olacağı ezelden Cenab-ı Hak tarafından takdir olunan şeylerin vukua gelmesi 2- davaları görme işi, hüküm, hüküm verme; kadi'nın hükmü, kadılık vazifesi, bir kadı'nın idaresi altında bulunan yer. 3- istemedi yapılan ve elden çıkan kötü iş, zararlı iş. 4- vaktinde kılınmayan namaz, tutulmayan oruç borcunu usul ve kaidesine göre sonradan ödeme. 5- kayma-

7 Besim Atalay, bu kelimeyle ilgili olarak "Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda *yudhutti* -*yudhuttur*-*yudhutmak* şeklinde geçen bu kelimeler yanlış olsa gerektir; doğrusu *b* ile *budhutti*-*budhuttur*-*budhutmak* olacaktır; çünkü bugün bile "*buymak*" ve "*buydurmak*" kelimeleri kullanılmaktadır." açıklamasını yapar (DLT. II, s.302).

kamlık, *ilçe. 6- tehlike 7- hâdise, vukuat: *Karınca kanatlanmaktan fâyidesi yok, hemân kanat virildi ve kazâsı geldi* (Manyâs, GT., 36a/14).

3. 5. magfur (Ar. sf. gufrân'dan): Allah tarafından günahları affedilmiş olması için dua edilen [kimse], ölmüş, yargılanmış [kimse].

3. 6. merhum, merhume (Ar. sıfat, rahm'dan): 1-Allah'ın rahmetine kavuşmuş, Allah'ın rahmetiyle müjdelenmiş. 2- ölmüş, ölü [Müslümanlar hakkında].

3. 7. mürde (Fa. sf. ve i.): ölü, ölmüş: *Leblerüñ vasfını 'İşkî çün mükerrer kıldı vasf / Mürde iken zinde eyledi Mesîh-âsâ beni* (MN., 270/7).

3. 8. müteveffa (Ar. sf. vefat'tan) vefat etmiş olan, ölen, ölmüş, ölü [Gayr-ı Müslüm hakkında]

3. 9. müteveffat (Ar. sf. vefat'tan): vefat etmiş, ölmüş [kadın, kız].

3. 10. rihlet (Ar. i.) 1- göç, göçme 2- ölme: *Yâ Resûlallâh, bu sûra içinde siziñ dâr-i fenâdın dâr-i bekâga rihlat kılmakiñgız, Hak tvî hazratınga bar-mak habarı bar tedi erse, Peygâmbâr 'as aydı* (NF., 84/4): *Ol zamânda kıldı rihlet ez-vatan / Kim dile söylendi uşbu dâsitân* (Darîr, Kıssa-i Yûsuf, 2103).

3. 11. sabur(luh)~sabır(luk) (Ar. i.'den "sabır") (<sabır+luh~sabır+luk) "din uğruna canını feda etme"; bk. KLS. 157: saburluh, sabırluk "din uğruna canını feda etme"

3. 12. vefat (Ar. i.): ölüm, ölme [yalnız insan hakkında]: *...kalmadı ol nusret Rasûl vefâtıdın soñgra* (İM., 265a/2)... *Yana abû tâlib vefâtıdın üç kün kalmış erdi kim* (NF., 6/8)... *Bugün eylegil vefâ erişmedin 'ömre vefât / Ola kim bulmayasın [çün] isteyüp ferdâ beni* (MN., 273/5).

4. Türkçe ve yabancı kelimelerle yapılan deyimler:

4. 1. ahır tın keserde (<ahır tın kes-er+de) "son nefesleri kesilirken, ölürken": *neçe miñg tapugsuz yazuklug kulı / ahır tın keserde oñgardı yolu* (KB., 3988). "Kaç bin asi günahkâr kullar da, son nefesleri kesilirken, doğru yolu buldular."

4. 2. âhiratka bar- "ahirete gitmek, ölmek": *Munça terbiyet kılıp îmân keltürmedin âhiratka bar ganınga üküş kadgurdı* (NF., 6/1).

4. 3. âhiratka nakl kıl- "öbür dünyaya gitmek, ölmek": *Men âhiratka nakl kılmış bolgay-men* (NF., 77/9),...

4. 4. âhiratka rihlat kıl- "ahirete göç etmek, ölmek": *Yâ Cebre'il, bu kün dünyâdın safar kılır künüm turur, âhiratka rihlat kılır künüm turur* (NF., 88/15-16).

4. 5. *âhîratka ulan*- "ahirete gitmek, ölmek": *Rebî'ü'l-avval ayınıñ on birinç kün yekşenbe kün erdi kim âhîratka ulandı* (NF., 6/16).

4. 6. *âhîr vaktı bol*- "vadesinin dolması, ölmek üzere olmak": *Kaçan kim Abû Tâlibniñ âhîr vaktı boldı erse, Peygâmbar 'as bardı 'iyâdatka* (NF., 6/2).

4. 7. *ahrete git*- "ahirete gitmek, ölmek": *Gelen geçermiş n'ideliüm gelün ahrete gideliüm / Bu fenâyı terk ideliüm esenledüm dünyam seni* (Yunus, 187/4).

4. 8. *ajun kod*- "dünyayı bırakarak gitmek, ölmek": *seniñde ozakı ajun begleri / ajun kodtı bardı yatur kör güri* (KB., 1405). "Senden önceki dünya beyleri de dünyayı bırakıp gittiler; işte mezarları, yatıyorlar."

4. 9. *âlemdin öt*- "dünyadan geçmek/ayrılmak, ölmek": *Nakldur kim hazret-i risâlet salla'llâhu 'aleyhi ve sellem 'âlemdin öterde ashâb razıya'llâhu ta'âlâ 'anhum sorupturlar ki siziñ murakka' kimge havâledür* (Nesâyim, 12).

4. 10. *azrâil eli ir*- "azrail eli yetişmek, ölüm vakti gelmek": *Kesgil harandan elün çekgil gaybetden dilün / Azrâil eli irmedin bu dükkânı dir gider* (Yunus, 21/4).

4. 11. *azrâil hamle kıl*- "azrailin can almak için harekete geçmesi": *Ölüm haberi gelmedin ecel yakamız almadın / Azrâil hamle kılmadın gel dosta gideliüm gönül* (Yunus, 90/9).

4. 12. *bâki kalma*- "ölmek, yok olmak": *Işk-ıla biliş canlara ezel ebed olmayısar / Gümrâh olup bu cihânda kimse bâki kalmayısar* (Yunus, 13/1).

4. 13. *baş ile can ele al*- "kelleyi koltuğuna almak, ölümü göze almak": *Ne kuş uçar ne uğrar bunda kalan / Gelip aldı ele bu baş ile can* (TS. I, 79).

4. 14. *can ag*- "can(1) (ruhu) yükselmek, ölmek": *süzük can turur ol bu keptin çıkıp / yana yandı kelmez yiriñge agıp* (KB., 6065). "Temiz canın bu kalıbından çıkarak, bir daha yerine dönmek üzere uçmuş olmasına delâlet eder."

4. 15. *câna kasd it*- "öldürmek istemek": *...cânımızga kasd itti* (Sarâyî, GT., 297/10)

4. 16. *can al*- "canını almak, öldürmek": *Yûnus kim öldürür seni viren alur yine canı / Yarın göresin sen anı er nazarından gitmegil* (Yunus, 89/8).

4. 17. *cân alıcı* "Azrail; cellât": *...çün ardından cân alıcı düşmen gele segirdür kişünñ ecel ayagın bağlar* (Manyâs, GT., 40a/5)... *Canalıcıdan korkup oğlancıkların yavuz öğretme* (TS. I, 134).

4. 18. *cana zevâl ir-* "canın yerinden kalkıp gitme (zamanının) erişmesi, ölüm vakti gelmesi": *Ol ummanda yüz bin gevher bir zerreden oldu kemter / Ol cana zevâl mi irer zevâl canı hayvandanur* (Yunus, 36/4).

4. 19. *can bâki deĝül* "can kalıcı deĝil, hayat sonsuz deĝil, ölüm kaçınılmazdır": *Sen anda varursın anda çok yaraĝ eylegil bunda / Canlar bâki deĝül tende di bir kaç gün geze-durur* (Yunus, 54/3).

4. 20. *can baş oyna-* "can ve başı feda etmeyi göze almak": *...Can ü baş oynayı geldik / Şimdi yüce meydan bizim* (TS. I, 134).

4. 21. *cân ber--cân vir-* "can vermek, vefat etmek": *kendü cân berdi er* (ME., 193/8). *Menim köksüm öze cân berdi takı soñg hâlinda benim yarımını öziniñg yarı birle cem' kıldı tep küwenür erdi* (NF., 90/7). *...ol sûhte cân virdi âvâzı çıkmadı* (Manyâs, GT., 3b/1). *Anı key hakınca eger göredüm / Ol arada fi'l-hâl cân viredüm* (SN., 671).

4. 22. *cân çık-* "ölmek": *kişi neñgi alma yime tökme kan / bu iki yazuk-ka ulır çıksa can* (KB., 1395). "Başkasının malını alma ve kan dökme; ölüm döşęğinde insan bu iki günah yüzünden inler." *...Kil kıyâs it ni bolgay ol sâ'at / Tatlı cân çıksa kalsa ten hâlî* (Sarâyî, GT., 264/13). *Cân çıktı erse, eligleri tüşti* (NF., 90/9)... *Bahıllar elinden cân kazmag-ıla çıkar* (Manyâs, GT., 77b/12).

4. 23. *cândan bir ramak kal-* "ölmesine ramak kalmak": *İki gün ve iki gice deñiz yüzinde mevc öñince gitdi ve üçünci kenâra irişdi, şöyle kim cândan bir ramak kaldı* (Manyâs, GT., 44a/9).

4. 24. *cândan el yu-* "candan ümidini kesmek": *bu ay toldınıñg kör igi agrudı / umınçsız bolup candın elgin yudı* (KB., 1115). "Ay Toldı'nın hastalığı ağırlaştı ve ümidini keserek, canından elini yudu." *...her kim cândan il yugay ni kim köñgülde bolsa tiline ketürgey* (Sarâyî, GT., 16/10-11). *...çün-ki gönül cândan el yuya arslanuñ beynin çıkarur* (Manyâs, GT., 70a/3).

4. 25. *can deri dök-* "ölüm teri dökmek": *Muhannesler ise havf-ı hatardan can derlerin dökerlerdi* (TS. III, 126).

4. 26. *can edizlik tile-* "ruh(un) yükselmek dilemesi": *edizlik tiledi süzük can turug / uçup bardı can kaldı kalbüd kurug* (KB., 1521). "Saf ve temiz ruhu yükselmek diledi; rûhu uçtu, gitti, boş bir kalıp kaldı."

4. 27. *cân fedâ kıl--canı fidâ bol-* "canını vermeye razı olmak": *...imdi fedâ kıldım sañga cân oş* (Sarâyî, GT., 235/8). "... işte şimdi sana can feda ettim."

... sizke fidâ bolsun cânım tep (NF., 91/1). "size canım feda olsun, demiş."

4. 28. **can gevdeye konuktur** "can gövdeye konuktur, geçicidir": *İşbu söze Hak tanuktur bu can gevdeye konuktur / Bir gün ola çıka gide kafesden kuş uçmuş gibi* (Yunus, 178/2).

4. 29. **cân gitmege kasd eyle-** "ölümü yaklaşmak, ölmek üzere olmak": *Çün ki cân gitmege kasd eyleye taht üzerinde ve kuru yirde ölmek ikisi birdür* (Manyâs, GT., 10a/6).

4. 30. **can Hakk'a kurban kılan** "canını Hakk'a kurban eden, ölen": *İy Tanrı'yu bir bilenler can Hakk'a kurban kılanlar / Ölü değüldür bu canlar ışk gölinde yüze-durur* (Yunus, 54/5).

4. 31. **cânı ayrıl-** "ruhun (bedenden) uzaklaşması, ölmek": *Dirîgâ esirgeyicim yok benim / Garîblikda uş ayrılısar canım* (SN., 1402).

4. 32. **cânı fidâ bol-** "canı feda olmak, canını vermeye razı olmak": *Ey ulug, hürmetlig resûl atam, sizke fidâ bolsun cânım tep* (NF., 91/1).

4. 33. **canı Hakk'a ulaş-** "ölmek, can vermek": *Duzağa düşmiş tenleri Hakk'a ulaşmış canları / Görmez misin sen bunları növbet bize gelmiş yatur* (Yunus, 51/4).

4. 34. **canı îsâr ol-** "canını cömertlikle vermek": *Kanı gerçek âşık kanı gelün isteyelüm anı / Bî-çâre Yûnusun cânı dost yolına îsâr olur* (Yunus, 55/5).

4. 35. **cânı köksinge kel-** "canı göğsüne gelmek, ölmek üzere olmak": *Andın soñg cânı mübârek köksinge keldi* (NF., 90/8-9).

4. 36. **cânı kurbân it-** "candan geçmek, ölümü göze almak": *Öñüñde virmedi mi kardaşuñ cân / Oğul kız itmedi mi cânı kurbân* (KK., 31a/4).

4. 37. **cânın al-** (<cân+ı+n al-) "öldürmek": *Canıñı almayıp-sen bolmaçı* (KLS., 38) "Canını alma, olmaz!" *İlâhî munuñg cânın algıl* (Sarâyî, GT., 39/6). *öldürdi anı Tañrı, cân aldı andın Tañrı* (ME., 193/7). *İy Hudâyâ! Tiz zamânda cânın algıl* (Manyâs, GT., 13b/2)!

4. 38. **cânından kiç-** "canından vazgeçmek, canını tehlikeye atmak": *Bir kiççi kişi kiçip revân cânından / Arslan-nı urup çıkarsa magzın ni 'aceb* (Sarâyî, GT., 330/5).

4. 39. **cânından nevmîz ol-** "canından ümidini kesmek, ölümü göze almak": *...kişi cânından nevmîz ola dili uzun olur* (Manyâs, GT., 9b/6).

4. 40. *canını hazrete uçur-* "canını Allah'a teslim etmek": *Sürdüm ömrümi geçürdüm cânım hazrete uçurdum / Ecel şerbetin içürdüm esenledüm dünyam seni (Yunus, 187/2).*

4. 41. *cânını yoha ko-* "canını fedaya hazır olmak": *Didi cânavarlar deñizden çıha / Ne var cânımı kodum ise yoha (SN., 2937).*

4. 42. *can ısmarla-* "can vermek, ruh teslim etmek, ölmek": *İki karındaşım var idi, biri kırk yaşında vefat etti; kaçan âhir vakit oldu... kâfir dinine girdi, can ısmarladı (TS. III, 126).*

4. 43. *cânı teslim it-* "ruh teslim etmek, ölmek": *...na'ra urdı ve cânı cânâna teslîm itdi (Manyâs, GT., 51a/11).*

4. 44. *can(ı) uçup yır-* "canı uçup gitmek, ruhun bedenden ayrılması": *bayusa tileki bulunsa tükkel / tüketür tiriglik uçup can yırar (KB., 1423).* "Zenginleşip, bütün dileklerine kavuşunca, ömrü de sona erer ve canı uçar gider, ondan uzaklaşır."

4. 45. *canı yaşıl kökke yol tiler bol-* "canı mavi göğe doğru yol almak istemek": *bahil koldı barça kadaşlarka ol / tiler boldı canı yaşıl kökke yol (KB., 1518).* "Bütün akrabaları ile helâlleşti; canı mavi göğe doğru yol almak istedi."

4. 46. *canı zevâl suyun iç-* "canın yerinden kalkıp gitme suyunu içmesi yani ölüm vaktinin gelmesi": *Kim ki gaflet içre geçer canı zevâl suyun içer / Derviş gönli arşda uçar çünkü mekânı andadır (Yunus, 36/6).*

4. 47. *cân korkusu* "ölüm korkusu": *Mahabbet şartı degüldür ki cân korkusuyla cânân 'ışkından yüz döndürem (Manyâs, GT., 50b/15).*

4. 48. *cân kurtar-* "ölümden kendini kurtarmak": *İy eceli gelmiş kimesne, kaçmağıl ki cân kurtarımazsın (Manyâs, GT., 74a/9).*

4. 49. *canlar ölesi değül* "ruh ölümsüzdür": *Ten fânîdür cân ölmez gidenler girü gelmez / Ölür ise ten ölüür cânlar ölesi değül (Yunus, 85/2).*

4. 50. *cân oda bira-* "canını ateşe atmak, hayatını tehlikeye atmak": *Senüñ yoluña su gibi ahtum / Kilüm suya cân oda birahtum (SN., 3235).*

4. 51. *can oyna-* "canını feda etmeğe hazır olmak": *Sanasın ki süt yirine içdi kan / Şu oğlanlar oynadı oyun bu cân (SN., 4560).* *Şehidi iki dürlü şahs idiler / Ki can oynamağa ber-raks idiler (TS. IV, 142).*

4. 52. *can tapşır-* "canını teslim etmek, can vermek": *Ruhsarın ruhsarına sürüp, ah-ı ciğersüz çeküp can tapşırđı (TS. II, 190).*

4. 53. *can tart-* "can çekişmek": *Eşittim şol ohtun ki tartardı can / Dedi Hürmüz önünde Nuşınrevan (TS. II, 190).*

4. 54. *cân terk it-* "ölmek": *niçük baş oynasunlar terk itip cân* (Sarâyî, GT., 44/6).

4. 55. *cân teslim kıl-* "canını teslim etmek, ölmek": *munı ayttı dağı cân teslim kıldı* (Sarâyî, GT., 228/12).

4. 56. *can uçup bar-* "can(ı) (ruhu) uçup gitmek, ölmek": *edizlik tiledi süzük can turug / uçup bardı cân kaldı kalbüd kurug* (KB., 1521). "Saf ve temiz ruhu yükselmek diledi; ruhu uçtu, gitti, boş bir kalıp kaldı."

4. 57. *cânunu dosta ulaştır-* "canını dosta (Allah'a) ulaştırmak, canını vermek, ölmek": *An iy Yûnus Rahmânunu dosta ulaştırur cânunu / Ne beslersin bu tenüni ecel okı yitse gerek* (Yunus, 84/6).

4. 58. *can üzül-* "can ayrılmak": *yaruk cân üzüldi tünerdi küni / bayat atı birle kesildi tını* (KB., 1520). "Nurlu can ayrıldı, günü karardı; Tanrı adı ile son nefesini verdi."

4. 59. *can yit-* "canı kaybolmak, canı gitmek": *bolup togmaduk teg yitip bardı cân / ajunda atı kaldı belgü nişan* (KB., 1522). "Ruh, hiç doğmamış gibi, kayboldu, gitti; dünyada alâmet ve nişan olarak, yalnız adı kaldı."

4. 60. *can yulug kıl-* "can(ını) feda etmek": *kapugdaki er at kiçig ya ulug / tañguk tuttı barça kılıp can yulug* (KB., 1768). "Kapıda hizmet eden büyük küçük, herkes, ona candan fedaya hazır olduklarını bildirdiler."

4. 61. *cihândın çık-~dünyadın çık-* "bu dünyadan gitmek, ölmek": *Bardı oknuñg uçıda şîrim hem/Çıktı ol-dağı cihândın bî-gam* (Şeybânî-nâme, 217b/4) "Şîrim de ok ucuyla can verdi ve o da cihandan gamsız olarak ayrıldı."

Üküş peşîmân nedâmat yegey-sen, eger îmânsız dünyâdın çıksañg tedi erse (NF., 16/6),...

4. 62. *dâr-i fenâdın dâr-i bekâga rihlat kıl-~yokluğa git-* "fena âleminden beka âlemine göç etmek, yokluğa gitmek, ölmek": *Yâ Resûlallâh, bu sûra içinde siziñg dâr-i fenâdın dâr-i bekâga rihlat kılmakıñgız, Hak tvt hazratınga barmak habarı bar tedi erse, Peygâmbâr 'as aydı* (NF., 84/4):

Yûnus imdi salâdur gel gidelüm yokluğa / Gözlerün lâyük ise dost dîdârın göresi (Yunus, 172/8).

4. 63. *dünya bâki değil* "hiç kimse kalıcı değildir, yaşamın sonu ölümdür": *Çalab viribidi bizi var dünyayı görün diyü / Bu dünya hod bâki değül mülke Süleymân neyimiş* (Yunus, 68/4).

4. 64. *dünyâdın bar-~dünyâdın öt-* "bu dünyadan ayrılmak, vefat etmek": *Üç yaz yitmişde dünyâdın barıpdur* (Nesâyim, § 239).

Ve barur zamânda köz açıp külüp aytur irdi ve dünyâdın ötti (Nesâyim, 16).

4. 65. dünyadın köç--dünyadın safar kıl- "dünyadan göçmek, ölmek": *Andın soñg bir kaç eyyâm keçti, Varka İbnü Nevfel takı dünyâdın köçti (NF., 9/5). Âşık Yûnus gör n'ider, dünyadan göçmiş gider / Çağırur namazadur salâdur gelenlere (Yunus, 160/6).*

Yâ Cebre'il, bu kün dünyâdın safar kılur künüm turur (NF., 88/15-16).

4. 66. dünyadın nakıl kıl- "dünyadan gitmek, ölmek": *Peygâmbar 'as dünyâdın nakıl kılmuşta tokuz hatun kaldı (NF., 6/9): Peygamber 'as dünyadan göç ettiğinde dokuz hatun kaldı."*

4. 67. dünya erter "dünya geçer (geçicidir), hayat sona erer": *avinma bu dünyaka erter barır / inanma bu devletka terkin karır (KB., 1331). "Bu dünya ile oyalanma, geçer, gider; bu devlete inanma, çabuk ihtiyarlar."*

4. 68. dünya fânidür "dünya geçicidir, her canlı sonunda ölecektir": *Böyle uzamak ne ma'nidür çünkü bu dünya fânidür / Bu fodulluk nişânıdur gel berü miskinliğe geç (Yunus, 9/2).*

4. 69. dünya ive irik- "dünya(nın) çabuk bıkmaması, vazgeçmesi": *mini ar-dı dünya okıdı seve / köñgöl birdim erse irikti ive (KB., 1172). "Dünya beni al-dattı; severek, yanına çağırdı; ona gönül verdim, fakat benden çabuk bıktı."*

4. 70. dünya keçigli turur "dünya geçicidir": *keçigli turur dünya keçti sakın / keligli ölüm utru keldi sakın (KB., 1465). "Bu dünya geçicidir, sen onu şimdiden geçti bil; ölüm muhakkak gelecektir, sen onu karşına artık geldi bil."*

4. 71. dünya kimseye kalma- "herkes birgün mutlaka ölecektir": *Gelün tanışuk idelüm işün kolayın tutalum / Sevelüm sevilelüm dünya kimseye kalmaz (Yunus, 60/5).*

4. 72. dünya(yı) kodup bar- "bu dünya(yı) bırakıp gitmek": *bayat atı aysa tezer yek barır / kodu barsa dünya seniñdin kalır (KB., 3592). "Tanrı adımı zikredersen, şeytan kaçır, gider; dünyayı bırakıp gidersen, ondan kurtulur-sun."*

4. 73. dünyasın degşür- "dünyasını değiştirmek": *Ol iki cihan güneşi zâhir dünyâsın degşürdi / Câhil anı öldi sanur ol hod ölmez ölür degül (Yunus, 88/6).*

4. 74. dünyayı esenle- "bu dünyayı bırakıp gitmek": *Niçe yıllar ömür sürdüm anca ağlayuban güldüm / İşde ecel sana geldüm esenledüm dünyam se-ni (Yunus, 187/1).*

4. 75. *dünyayı terk it-~dünye terk it-* "bu dünyayı terk etmek": *Dünyâ halkun düşmânidur maksûd ol cânlar cânıdur / Bilün ki dünyâ fânidür dünyâyı terk itsen gönül* (Yunus, 94/4).

Her ki dünyeye terk itip nefsin yeñgip / Çerb ü şîrîn yimedi zâhid bolur (Sarâyî, GT., 142/4).

4. 76. *dünyeden kit-* "(bu) dünyadan (öbür dünyaya) gitmek, ölmek": *...iki kişi dünyeden kitti* (Sarâyî, GT., 354/13).

4. 77. *ecel busugda küd-* "ecel(in) pusuda beklemesi": *busugda küder bu körünmez ecel / usalın basıkur umunçın 'amel* (KB., 6271). "Görünmez ecel pusuda bekler, ümit peşinde koşan gafil insanları ansızın yakalayır." "

4. 78. *ecel duzağına bas-* "ecelin tuzağına yakalanmak": *Ben bir dervîşidüm dostum Hak'dan yana oldu kasdum / Ecel duzağına basdum esenledüm dünyam seni* (Yunus, 187/7).

4. 79. *ecel gel-~ecel ir-~ecel okı yit-* "ecel(i) gelmek": *Güvenmegil kardeşuna yanunda sevdük konşuna / Ecel gelicek başuna hısım kardaş nitse gerek* (Yunus, 84/5).

Ecel irer kurur baş tiz dükenür uzun yaş / Düpdüz olur tağ u taş gök dürilür yir gider (Yunus, 21/5).

An iy Yûnus Rahmânunu dosta ulaşdur cânunu / Ne beslersin bu teniüni ecel okı yitse gerek (Yunus, 84/6).

4. 80. *ecel hazânı iriş-* "vadesi tamam olmak, ölüm vakti gelmek": *...ömri bahârına ecel hazânı irişdi* (Manyâs, GT., 56a/1).

4. 81. *eceli gel-~eceli iriş-* "eceli gelmek, ölüm vakti gelmek": *Eceli gelmemiş balık kuruda ölmez* (Manyâs, GT., 74a/13). *Ecel geldi va'de irdi bu ömrün kadehi toldı / Kimdür ki içmedin kaldı allah sana sundum elüm* (Yunus, 100/2).

Ecel irişicek ümîz üzilir / Bir ayruhsı müşkîl düzen düzilür (SN., 5581).

4. 82. *ecel melâlet kıl-* "ecelin sıkılması, usanması": *Yürürdüm sağ selâmet takdîr eyledi melâmet / Ecel kıldı hoş melâlet esenledüm dünyam seni* (Yunus, 187/3).

4. 83. *ecel niçelerün aslın kökin yurd eyleyüp boz-* "ecelin niçelerinin aslını, kökünü yurt edinip bozması": *Yavuzluk eyleme sakın ecel sana senden yakın / Niçelerün aslın kökin yurd eyleyüp boza-durur* (Yunus, 54/2).

4. 84. *ecel oku-* "ecel çağırmak": *Dün ü gün iderdüm zikir kılurdum Hakk'a şükür / Ecel irdi bizi okur esenledüm dünyam seni* (Yunus, 187/6).

4. 85. *ecel şerbetini iç-* "son nefesini vermek, ölmek": *Kimisi bezirgân kimisi hoca / Ecel şerbetini içmek de güç a (Yunus, s.174)...*

4. 86. *ecel tut-* "ecelin yakalaması, ölüm vaktinin gelmesi": *küremiş kürek erdi uş bu özüm / ecel tuttu iltür ne asgı sözüm (KB., 1118). "Ben hayata kaçmış bir kaçak idim; şimdi ecel beni yakaladı ve geri gönderiyor; sözün ne faydası var."*

4. 87. *ecel(in) yaka alması* "ecelin yakasına yapışması, ölmek": *Ölüm haberi gelmedin ecel yakamız almadın / Azrâil hamle kılmadın gel dosta gidelüm gönül (Yunus, 90/9).*

4. 88. *ecel yetil-* "eceli gelmek, zamanı tükenmek": *kalı birmez erse yetilse ecel / bitilmiş bolur bu ecelke ezel (KB., 1232). "Eğer senin yerine benim canımı almaz ve ecel sana gelirse, demek bu ecel ezelden mukaddermiş."*

4. 89. *ecel yud-* "ecelin yutması, ölmek": *Günde birün gide-durur konuş sefer ide-durur / Ecel bir bir yuda-durur bu dünyaya mağrûr nedür (Yunus, 33/6).*

4. 90. *emâneti vir--emâneti issına vir-* "emanet olan canı (Allah'a)/sahibine vermek, ölmek": *Cânalıcı hod geliser emaneti vir diyiser / Ben emâneti issına vireyim andan varayım (Yunus, 109/3).*

4. 91. *gürke kir-* "mezara girmek, ölmek": *isizim yigitlik tiriglik isiz / ökünçün sıgtı birle gürke kirür (KB., 1516) "Bana yazık oldu, gençliğime ve hayatıma yazık oldu; pişmanlıkla ve ağlayarak mezara giriyorum".*

4. 92. *Hakk'un dîdârına var-* "Allah'a kavuşmak, ölmek": *Miskin Yânus var yârına koma bu günü yarına / Yarın Hakk'un dîdârına varur Allah diyü diyü (Yunus, s.178).*

4. 93. *Hak t^{vt} hazratinga bar-* "Hakk'a varmak, ölmek": *...Hak t^{vt} hazratinga barmak habarı bar tedi erse, Peygâmbar 'as aydı (NF., 84/4):*

4. 94. *işi tamâm ol-* "iş bitmek, yaşamın sonuna gelmek": *Bir gün işüm temâm ola hep itdüğüm gümân ola / Meğer Hak'dan emân ola derviş olu-bilsem derviş (Yunus, 70/6).*

4. 95. *kaddi yire in-* "boyu devrilmek, vefat etmek": *Bir gün sana zevâl ire yüce kaddün ine yire / Budakların oda gire kaynaya kazan kıza saç (Yunus, 9/5).*

4. 96. *katl kıl-* "katletmek, öldürmek": *Didi ki mini ol yirde ki katl kıldılar, Habîb-i A'cemî ötüp barur irkendür (Nesâyim, 14),...*

4. 97. *kavil yet-* "anlaşmanın (sona) ermesi, ölüm vaktinin gelmesi": *Göçenler menzile yitdi vardı anda karâr itdi / Ömür geçdi kavil yetdi könüldüm uş geçer oldum (Yunus, 108/5).*

4. 98. *kefen biziniün pâresi sünüğe sarıl-* "kefen bezi parçasının kemiğe sarılması, kefen giymek, ölmek": *Gitmiş gözinün karası hiç işi yoktur turası / Kefen biziniün pâresi sünüğe sarılmış yatur* (Yunus, 51/6).

4. 99. *kefen donu biçil-* "kefen elbisesi biçilmek, ölüme hazırlanmak": *Uş biçildi kefen donum hazrete yöneldüm yönüm / Aceb nice ola hâlüm Allah sana sundum elüm* (Yunus, 100/4).

4. 100. *kervan göç-* "kervan göçmek, dünyadan ayrılmak, ölmek": *Bu Yûnus'ı andılar kervan göçdi didiler / Ben menzile irişdüm kervan kayusu değil* (Yunus, 91/12).

4. 101. *ömrün kadehi tol-* "ömrün kadehi dolmak, ölüm vaktinin yaklaşması": *Ecel geldi va'de irdi bu ömrün kadehi toldı / Kimdür ki içmedin kaldı Allah sana sundum elüm* (Yunus, 100/2).

4. 102. *ömür hurmanını devşür-* "ömrünü tüketmek": *Ben bu ömür hurmanını degdüm devşürdüm uşyine / Yûnus eydür bu dükkânı direyim andan varayım* (Yunus, 109/8).

4. 103. *ömür kesil-* "hayat bitmek, ölmek": *Ecelden öndin ölür, dediklerinden murat ömür kesilmeği değildir* (TS. I, 564).

4. 104. *ömür tüket-* "hayatı tükenmek, vadesi dolmak": *...kelür küz keçer yaz barur bu 'umür / tüketür 'umürni bu yazım küzüm* (AH., 472). "...bahar geçer, güz gelir; ömür gider, bu bahar ve güzüm ömrü tüketir."

4. 105. *sûreti toprağa düş-* "bedeni toprağa girmek, ölmek": *Anma mısın şol günü sen gözün nesne görmez ola / Düşe sûretün toprağa dilün haber virmez ola* (Yunus, 148/1).

4. 106. *sûret terkini ur-* "bedenini terketmek, ölmek": *Gel gidelüm can turmadın sûret terkini urmadın / Araya düşman girmedin gel dosta gidelüm gönül* (Yunus, 90/2).

4. 107. *ten fânîdür~ten ölür* "beden ölümlüdür": *Ten fânîdür cân ölmez gidenler girü gelmez / Ölür ise ten ölür cânlar ölesi değil* (Yunus, 85/2).

4. 108. *teni terk it-* "bedeni terk etmek, ölmek": *Besledüğüm nâzük teni terk itmiyem dirdim anı / Kara topraga ben anı karayım andan varayım* (Yunus, 109/7).

4. 109. *teni yire gir-* "mezara girmek, ölmek": *Yigil yidürgil biçâre kesilürse Tanrı vire / Bir gün tenün yire gire girü kalan nendür senün* (Yunus, 79/8).

4. 110. *uzak sefer it-* "uzak sefere çıkmak, ölmek": *Miskin Yûnus gidersin uzak sefer idisersin / Hasret ile kalırsarsın ah n'ideyim ömrüm seni* (Yunus, 186/6).

4. 111. *va'de gel--va'de ir--va'de yit-* "vadesinin dolması, ölüm vaktinin gelmesi": *Biz de varavuz ol ile kaçan ki va'demüz gele / Kişi varacağı yire gönlini berkitse gerek* (Yunus, 83/3).

Ecel geldi va'de irdi bu ömrün kadehi toldı / Kimdür ki içmedin kaldı Allah sana sundum elüm (Yunus, 100/2).

Va'de kılduk ol dost-ıla biz bu cihâna gelmedin / Pes ne kadar eğlenevüz ol va'demüz yitse gerek (Yunus, 83/2).

4. 112. *va'de kesil-* "öleceği anlaşılacak, vadesi dolmak": *Va'de kesildi kamuya ki yarın göreler anı / Benüm yarınım bugündür bunda görindi ol kadîr* (Yunus, 32/5).

4. 113. *vefât tap-* "vefat bulmak, vefat etmek": *Fârisdin irdi ve Nîşâbûrda vefât taptı* (Nesâyim, § 228).

4. 114. *yayıg dünyâ yüz evür-* "dönek dünyanın yüz çevirmesi": *yayıg dünyâ sindin evürse yüzi / kerek bolgu edgü turur ay kozı* (KB., 5925). "Dönek dünyâ senden yüz çevirirse, ey kuzum, ondan senin beraberinde götüreceğin şey ancak yaptığın iyiliklerdir."

4. 115. *yönün hazrete yönelt-* "yönünü Allah'a çevirmek, ölümü gözlemek": *Uş biçildi kefen donum hazrete yöneldüm yönüm / Aceb nice ola hâlüm Allah sana sundum elüm* (Yunus, 100/4).

4. 116. *zevâl ir-* "yerinden kalkıp gitme (zamanı) erişmek, ölüm vakti gelmek": *Bir gün sana zevâl ire yüce kaddün ine yire / Budaklarun oda gire kaynaya kazan kıza saç* (Yunus, 9/5).

5. Farsça tamlamayla kurulan *öl-* ifadesi:

5. 1. *terk-i cân kıl-* "canını terk etmek, canından vazgeçmek": *Bir kimse bir pâdişâh-zâdeye 'âşık olmuş-ıdı ve terk-i cân kılmış-ıdı* (Manyâs, GT., 50b/8).

5. 2. *terk-i dünyâ* "dünyayı terk etme, dünyadan vazgeçme, ölme": *Terk-i dünyâyı halka öğredürler ve kendüler berk saklayup yıgarlar* (Manyâs, GT., 29b/1).

Taranılan sınırlı sayıdaki eserlerde geçen örneklerin çeşitliliği ve ifade kabiliyeti Türkçe'nin zenginliğini, düşünce dünyasının ufuklarının ne derece ge-

niş olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca ölüm kavramını karşılayan bu örneklerin yanı sıra güzel Türkçemizde Müslüman olan veya olmayan kimseler için başsağlığı dileklerinin bile farklılık gösterdiğini ilâve etmek gerekir. Meselâ;

Müslüman kimseler için: *başınız sağ olsun, Allah kabir rahatlığı versin, o yattıkça Allah size sabır/ömür versin, Allah rahmet eylesin, Allah'ın inayeti üzerine olsun, mekânı cennet olsun, Allah sabır versin, Allah taksiratını affetsin, rahmetli, vb. gibi.*

Müslüman olmayan kimseler için: *müteveffa, toprağı bol olsun, gibi.*

Kısaltmalar ve Bibliyografya

- ABAW . Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Berlin
- Abû Hayyân* Abû Hayyân (Hazırlayan: Ahmet Caferoğlu), *Kitâb Al-idrâk li-lisân al Atrâk*, İstanbul 1931, Evkaf Matbaası
- Abuşka* *Slovar Djagataysko-Turetskiy* (Hazırlayan: V. V. Vel-yaminov-Zernov), Sanktpeterburg 1868, Akademii Nauk
- AH. Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki (Hazırlayan: Reşit Rahmeti Arat), *Atebetü'l-Hakayık*, Ankara 1992, Türk Dil Kurumu Yayınları
- Ar. Arapça
- AY. *Uygurca Altun Yaruk* (Hazırlayan: Ceval Kaya), Giriş, Metin ve Dizin, Ankara 1994, Türk Dil Kurumu Yayınları
- B. batı
- BB. Osman Nedim Tuna, "Köktürk Yazıtlarında 'Ölüm' Kavramı ile İlgili Kelimeler ve 'kergek bol-' Deyiminin İzahı", *VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957'den* (ayrı basım), Ankara 1960, Türk Dil Kurumu Yayınları
- Babur, *Dîvân* Babur, *Dîvân*, İstanbul Üniversitesi nüshası
- BM. British Museum, London

- BN. Bibliotheque Nationale, Paris
- Çağ. Çağatayca
- D. doğu
- Darîr, *Kıssa-i Yusuf* Darîr (Hazırlayan: Gülçin Kocaengin-Nuran Özyiğit), *Kıssa-i Yusuf*, İstanbul, Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi Mezuniyet Tezleri
- DLT. Kaşgarlı Mahmud (Çeviri: Besim Atalay) *Divânü Lûgati't-Türk*, I-III. c. Tercüme, Ankara 1985, Türk Dil Kurumu Yayınları
- EDPT. Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford 1972, Clarendon Press
- E. Fazılov II E. Fazılov, *Starouzbekskiy Yazık (Horezmiyskie Pam-yatniki XIV Veka)*, tom II, Taşkent 1971, Akademiya Nauk Uzbekskoy SSR
- Emîrî, *Dîvân* Emîrî, *Dîvân*, İstanbul Üniversitesi nüshası
- EUTS. Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 1993, Enderun Kitabevi
- Fa. Farsça
- G. güney
- Gedâî, *Dîvân* Gedâî, *Dîvân*, Bibliotheque Nationale nüshası
- i. isim
- İbni Mühennâ İbni Mühennâ (Hazırlayan: Aptullah Battal), *İbni Mühennâ Lugatı*, Ankara 1988, Türk Dil Kurumu Yayınları
- İM. *İrşâdü'l-Mülûk ve's-selâtin* (Hazırlayan: Recep Toparlı), Ankara 1992, Türk Dil Kurumu Yayınları
- K. kuzey
- KB. Yusuf Has Hacib (Hazırlayan: Reşit Rahmeti ARAT), *Kutadgu Bilig I*, Metin, İstanbul 1979, Türk Dil Kurumu Yayınları

- KK.** Şeyhoğlu (Hazırlayan: Kemâl Yavuz), *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ*, Ankara 1991, Türk Dil Kurumu Yayınları
- KLS.** K. Grönbech (Çeviri: Kemal Aytaç), *Kuman Lehçesi Sözlüğü: Codex Cumanicus'un Türkçe Sözlük Dizini*, Ankara 1992, Kültür Bakanlığı Yayınları
- krş.** karşılaştırınız
- Lutfi, Dîvân** Lutfi, *Dîvân*, Bibliotheque Nationale nüshası
- Manyâs, GT.** Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs (Hazırlayan: Mustafa Özkan), *Gülistan Tercümesi*, İnceleme-Metin-Sözlük, Ankara 1993, Türk Dil Kurumu Yayınları
- ME.** Ebu'l-Kâsim Cârullâh Mahmûd bin 'Omar bin Muhammed bin Ahmed ez-Zamahşarî el-Hvârizmî, (Hazırlayan: Nuri Yüce), *Mukaddimetü'l-Edeb*, H^Vârizm Türkçesi İle Tercümelî Şuşter Nüshası, Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks, Ankara 1988, Türk Dil Kurumu Yayınları
- MN.** 'Ömer bin Mezid (Hazırlayan: Mustafa Canpolat), *Mecmûatü'n-Nezâ'ir*, Ankara 1982, Türk Dil Kurumu Yayınları
- Nesâyim** Alî Şîr Nevâyî, *Nesâyimü'l-mahabbe min şemâyimi'l-fütüvve* (Hazırlayan: Kemal Eraslan), İstanbul 1979, İÜ. Edebiyat Fakültesi Yayınları
- Nevâyî, Ferhâd u Şîrîn** Alî Şîr Nevâyî (Hazırlayan: Gönül Alpay-Tekin), *Ferhâd ü Şîrîn*, Ankara 1994, Türk Dil Kurumu Yayınları
- Nevâyî, Fevâid** Ali Şîr Nevâyî, *Fevâid*, Topkapı Sarayı Revan nüshası
- Nevâyî, Garâib** Ali Şîr Nevâyî, *Garâib*, Topkapı Sarayı Revan nüshası
- Nevâyî, Lisânu't-tayr** Ali Şîr Nevâyî, *Lisânu't-tayr*, Topkapı Sarayı Revan nüshası
- Nevâyî, Nesâyim** Ali Şîr Nevâyî, *Nesâyim*, Topkapı Sarayı Revan nüshası

- Nevâyî, *Sedd-i İskender* Ali Şîr Nevâyî, *Sedd-i İskender*, Topkapı Sarayı Revan nüshası
- NF. *Nehcü'l Ferâdis* (Uştmahlarning Açuq Yolu-"Cennetlerinin Açık Yolu") II, Metin, (Çeviri Yazı: Janos Eckmann, Hazırlayan: Semih Tezcan-Hamza Zülfikar), Türk Dil Kurumu Yayınları
- O. Talât Tekin, *Orhon Yazıtları*, Ankara 1988, Türk Dil Kurumu Yayınları
- O. I. Orhun I (Kültigin kitâbesi)
- O. II. Orhun II (Bilge Kağan kitâbesi)
- Phil.-hist. Kl. Phalosophische-historische Klasse
- Radloff, *Wb. I* Wilhelm Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der Türk dialecte I*, Netherlands 1960
- Räsänen, *Wb. I* Martti Räsänen, *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki 1969
- Sarâyî, *GT*. Seyf-i Sarâyî (Hazırlayan: Ali Fehmi Karamanlıoğlu), *Gülistan Tercümesi (Kitab Gülistan bi't- Türkî)*, Ankara 1989, Türk Dil Kurumu Yayınları
- SBAW Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Berlin
- Sekkâkî, *Dîvân* Sekkâkî, *Dîvân*, British Museum nüshası
- sf. sıfat
- SN. Mes'ud bin Ahmed (Hazırlayan: Cem Dilçin), *Süheyl ü Nev-Bahar* (İnceleme-Metin-Sözlük), Ankara 1991, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
- sy. sayı
- Şeybânî, *Dîvân* Şeybânî, *Dîvân*, Topkapı Sarayı 3. Ahmet Kütüphanesi nüshası
- Şeybânî-nâme Muhammed Sâlih, *Şeybânî-nâme*, Viyana nüshası
- T III A. Topkapı Sarayı 3. Ahmet Kütüphanesi
- Tunyukuk* *Tunyukuk Yazıtı* (Hazırlayan: Talat Tekin), Ankara 1994, Türk Dilleri Araştırmaları (Dizisi : 5)

- TS. I *Tanıklariyle Tarama Sözlüğü*, I, İstanbul 1943, Türk Dil Kurumu Yayınları
- TS. II *Tanıklariyle Tarama Sözlüğü* II, Ankara 1953, Türk Dil Kurumu Yayınları
- TS. III *Tanıklariyle Tarama Sözlüğü* III, Ankara 1954, Türk Dil Kurumu Yayınları
- TS. IV *Tanıklariyle Tarama Sözlüğü* IV, Ankara 1957, Türk Dil Kurumu Yayınları
- TT. II W. Bang-A. von Gabain, *Türkische Turfan Texte* II, SBAW, Phil.-hist. Kl. 1929, XXII- Berlin 1929
- TT. III W. Bang-A. von Gabain, *Türkische Turfan Texte* III, SBAW, Phil.-hist. Kl. 1930, XIII, Berlin 1930
- TT. IV W. Bang-A. von Gabain, *Türkische Turfan Texte* IV, SBAW, Phil.-hist. Kl. 1930, XXIV, Berlin 1930
- TT. V W. Bang-A. von Gabain, *Türkische Turfan Texte* V, SBAW, Phil.-hist. Kl. 1931, XIV, Berlin 1931
- TT. VI W. Bang-A. von Gabain-G. R. Rachmatı, *Türkische Turfan Texte* VI, *Das buddhistische Sûtra Sekiz Yükmek*, SBAW, Phil.-hist. Kl. 1934, X, Berlin 1934
- U. I F. W. K. Müller, *Uigurica* (I), ABAW, Phil.-hist. Kl. 1908, II, Berlin 1908
- U. II F. W. K. Müller, *Uigurica* II, ABAW, Phl.-hist. Kl. 1910, III, Berlin 1911
- Yunus Yunus Emre (Hazırlayan: Faruk K. Timurtaş), *Yunus Emre Dîvanı*, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser